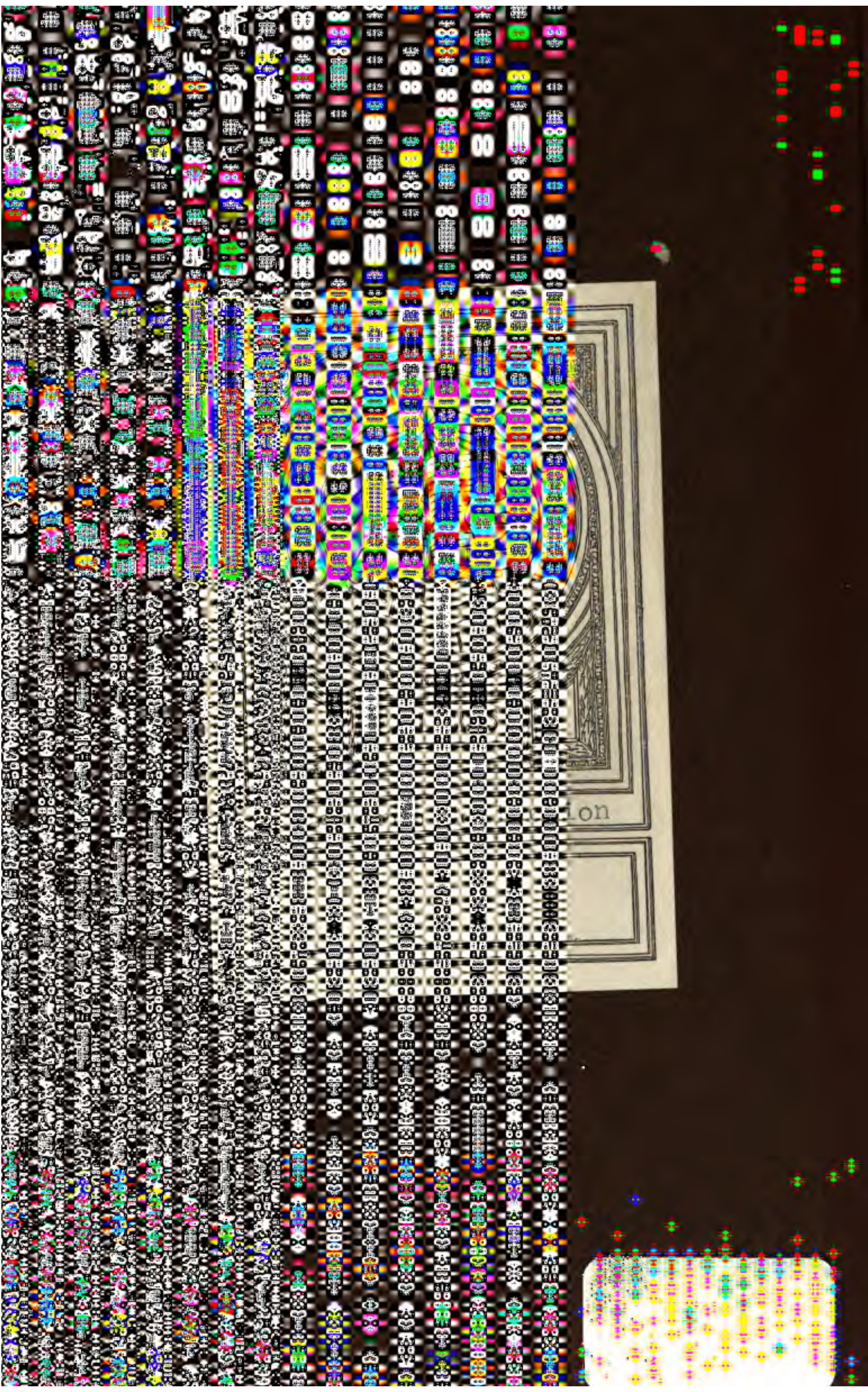

Dr. E. Jessens „forsmædelige Skandale".

Et lidet Indlæg

for den nye Retskrivning

af

H. S. Vodskov.

Kjøbenhavn.
I Kommission hos Lehmann & Stage.
1890.

Kjøbenhavn. I. Cohens Bogtrykkeri.

Indhold.

Da jeg i Fjor var optaget af et større Arbejde, gik Retskrivningspolemikken mig dengang fuldstændigt forbi, og først for et Par Maaneder siden fik jeg Jessens og Billes Indlæg i Hænde. Dog har jeg foretrukket at forme det efterfølgende som et Svar paa disse Afhandlinger, da deres Opfattelse af Sagen stadigt synes at være den herskende, og jeg tør maaske haabe, at det, jeg her har fremsat om Lovene for al Skrift og vor Retskrivnings Historie, maa have nogen Værdi ogsaa udenfor den tilfældige Anledning. Snarest kunde Jessen og Bille beklage sig over det sene Svar, men maaske De Herrer, naar de har læst disse Blade, vil finde, at de altid kommer tidsnok.

I.

Baade Dr. Jessen og C. St. A. Bille*) ere i saa meget enige med Ministeriets *Retskrivningsregler* og have saa lidet vægtigt at indvende imod dem, at der unægteligt bliver en stærk Modsigelse særligt mellem de Jessenske Bjærge af Haan og Fordømmelse og den ganske lille omstridte Grund, der skal bære dem. Dr. Jessen er nemlig vred, meget vred, vred til Overdaadighed. Det er med hans Vrede som med Orkanens Hvin og den hungrige Tigers Hyl: ingen menneskelig Pen kan beskrive dem, de maa høres. Saa høre man da, og nervøse Læsere, som ikke netop ere i særlig god Kondition, beder jeg, ikke uforberedte at vove sig til disse følgende Linier. Dr. Jessen karakteriserer den kultusministerielle Retskrivning som »en Minister taget ved Næsen«, vildledt af »nordisk-lingvistisk arrogant Tølperi«, af »Confusionsraader«, »Kohorter af Kjephest-ryttere«, »Prætorianere«, »Mameluker«, af »Fusker-Geskæftighed og humbuggistisk Videnskabelighed«; disse *Regler* ere »Detailbestemmelser laante fra barnagtige Lingvistliebhaverier«, »komplette Nulliteter«, »Snurrigheder og Pedanterier«, »en Variation af det mest uhensigtsmæssige«, »egenmægtige Ukaser,

*) *Kultusministeriel Orthographi* af E. Jessen. 1889. P. Hauberg. — *Retskrivnings-Spørgsmaalet* af C. St. A. Bille. 1889. Gyldendal.

komplet Forvirring«, »chicaneuse Pedanterier«, »uforskammede Stymper-Attentater«, »et Stymper-Regimente«, »Modersmaalets forsmædelige Forfuskning«, »kolossale positive Fadaiser«, »komplet Nonsens«, »Fjolleri«, »et sekstenaarigt fjollet Uvæsen«, »en Generation kommanderet til at skrive galt Dansk«, »en forsmædelig Skandale, en pædagogisk Skandale og en National-Skandale«; det er »Modersmaalet sat under Administration: den ene Kvaksalver lader tjenstvilligt den anden fuske med en Benskade og efterlader Geschäftet til en tredje, der nu til Afveksling morer sig med Amputation«; det er »en forrykt Kejser-Claudius-Nykke, som det er en Vanære for et Folkefærd at imponeres eller blot tage Notits af«.

Ikke er det at skæmte med, naar Dr. Jessen som Holbergs Ulysses trækker sin med Drageblod besmurte Dyrendal af Skeden, og jeg tvivler ikke paa, at han med Lethed kunde besejre selve »den 4re-hoved Ridder Lan-gu-la-mi-so-so-po-li-do-ri-us«. Den eneste Mulighed for at saa vældige Hug ikke skulde øve Virkning, er den, at de ikke ramte, og det er netop det, der her synes mig at være Tilfældet.

Jeg tror at enhver, som ikke har læst Dr. Jessens Afhandling, med Forundring maa spørge sig selv: hvad i al Verden er der dog i Ministeriets *Retskrivningsregler,* som kunde blive vort Folk til Vanære? Og naar man ser, hvad det skal være, maa man dobbelt forundre sig. Dr. Jessen paaviser med sædvanlig Sagkundskab og med fuld Ret, at der i vort Sprog er et »ustabilt« e, at f. Eks. *Træer, Skyer* i daglig Udtale og Digternes Praksis baade kan være tostavelses og eenstavelses Ord, Former som *truede, troede* baade tre- og tostavelses, og han hævder, atter med fuld Ret, at da dette e kan udtales, bør det skrives

1) i Flertal af Substantiver paa betonet Selvlyd, som Køer, Stier, og i Verber paa betonet Selvlyd, i

2) Imperfektum som boede, saaede,
3) i Perfekt Participium som troet, gaaet,
4) i Præsens og Passiv som bier, befries, troer, sees.

Men nu er der det meget mærkelige, at Dr. Jessen i denne sin Paavisning af det utvivlsomt rette kommer haltende bagefter, at Ministeriet allerede havde paabudt, at dette ustabile e skulde skrives, og at *Retskrivningsreglerne* af 1888 kort og godt erklære:

1) Substantiver paa betonet Selvlyd danne Flertal paa er som Køer, Stier, og Verber paa betonet Selvlyd danne
2) Imperfektum paa ede som boede, saaede,
3) Perf. Particip paa et som troet, gaaet,
4) Nutid og Passiv paa er og er som bier, befries,

saa at der kun er den Difference, at Ministeriet ikke medtager Former som troer, sees, skeet, men — som vi senere ville se med god Grund — sondrer mellem e'ets Rolle i bie og i bo, i Former som jeg tier og jeg tror. Og dog er det paa denne lille Undtagelse fra sin store Enighed med Ministeriet, det er paa denne Brøkdel af et Stridspunkt, og paa sin mildest talt omtvistelige Opfattelse af denne Brøkdel, at Dr. Jessen bygger sin »National-Skandale«, sin »Vanære for Folket«.

Nu er det ganske rigtigt, at Sv. Grundtvigs *Retskrivningsordbog* i sin Tid fjernede dette ustabile e, og at Dr. Jessens Indlæg er rettet mod Ordbogen som mod al kultusministeriel Retskrivning, men det her paapegede Forhold viser bedst, hvor utilladeligt det er at slaa *Ordbogen* og *Retskrivningsreglerne* af 1888 i Hartkorn. Naar disse Regler netop bryde med Ordbogen, naar de paa det bestemteste gøre Front mod de »nordisk-lingvistiske« Udskejelser, hvad skal man saa dømme om den, der i Anledning af disse Regler paa denne Maade overfalder al kultusministeriel Retskrivning og kun en enkelt Gang i flygtigt forbigaaende sondrer mellem

Ordbogens fonetiske Stormflod og det *Reglernes* Dige, der netop vil standse den? Naturligvis er det umuligt for Dr. Jessen helt at omgaa Forskellen, han nødes til at berøre det, at han i det væsenlige er enig med Reglerne, men nu høre man i hvilke utrolige Udtryk han gør det: Retskrivningsreglerne af 1888 »mener derimod, at kultusministeriel Orthographi kan være saa indviklet og uforstandig og udansk, at den maa kasseres . . . de indrømmer kultusministerielle Skandalers Mulighed . . . det er (relativt) ingen ringe Distinction for Kultusministeriet af 1888, at det . . . i Mangel paa lingvistisk Judicium overtræffes af de nordiske Philologer«! Saaledes anerkender Dr. Jessen, at Ministeriet før ham har truffet det rette, — saa elskværdig en Forbundsfælle skal man lede længe efter. Naar man hertil føjer den senere dobbelte Anerkendelse atter af Enighed i alt væsenligt: »Derimod maa indrømmes, at Ordbogen heri er værre end Reglerne« og: »Det maa indrømmes, at Reglerne (hidtil) heri staar tilbage i Dumdristighed« (og S. 2 »i Mangel paa Sagkundskab naar Reglerne ikke ganske de to Forgængere«), saa har vi her tre ægte compliments de boeuf, der ere ret karakteristiske, ikke for den, de henvendes til, men desto mere for den, der udtaler dem.

Dog endnu har vi langtfra forundret os til fulde. Vi har undret os en første og en anden Gang og det ret meget over Dr. Jessens Skandale og dens Grund, men den frugtbare og uudtømmelige Dr. Jessen giver os Anledning til en tredje, til en endnu større Forundring. Dr. Jessen bemærker etsteds, at det ikke kan være nogen forment i sine egne Tryksager at skrive saa galt han vil, men at det er Uret, naar en Lærer paatvinger Eleverne sine private Liebhaberier. Skønt det er paafaldende nok, at Dr. Jessen, maaske fremfor nogen anden, tidligere selv var med i den »Fusker-Geskæftighed

og humbuggistiske Videnskabelighed«, som tilsidst tog Ministeriet ved Næsen, skal jeg derfor ikke dvæle ved det. Men da han i sin Tid udgav en Haandbog i *Nordisk Gudelære*, som udtrykkeligt angiver sig at være bestemt for Blaagaards Seminarium og Folkehøjskole, hvorledes respekterede han da Ungdommens Krav paa at oplæres i den fælles nationale Retskrivning og i den alene? Ak, da sad han paa Blaagaards Kateder som en ny Kejser Nero, der svælgede i »egenmægtige Dekreter« og drev det, han nu kalder Modersmaalets forsmædelige Forfuskning, videre end nogen anden før eller siden har vovet. Da skrev han ikke blot å for aa, ks for x, da sondrede han ikke blot mellem aabent og lukket ö, da sløjfede han ikke blot j efter k og g og Vokalfordoblingen, da udelod han, ikke blot som *Reglerne* nu vil, og som Dr. Jessen nu flyver i Flint over, det ustabile e i ser, ses, tror, står, går, men da forfulgte han dette stakkels e med sandt Raseri, da drev han det »fjollede Uvæsen«, som *Reglerne* nu har gjort Ende paa, at skrive bode, nåde, trode, trot, da skrev han endogsaa fjærde, sjætte med æ, ellefte, tolfte med f, Kres uden d, ja vildere end nogen anden skrev han: jeg spør, jeg sporte, Spørsmaal, Stefader, Stesøn, somtid, jeg slo (slog) etc., alt til Ære for Udtalen, og til trods for Udtalen favr (fager), Mandvid (Mandevid), Madker (Maddiker) af rent egenmægtigt Lune, og alt dette forledte han med sin store Autoritet sine uskyldige Elever til at efterligne. Det, veed jeg da, er en Skandale! En forsmædelig Skandale, en Tangsk Skandale, en Blaagaardsk Skandale! At have ladet sig imponere af en saadan forrykt Doktor-Jessen-Nykke, det vil altid blive en Vanære for Seminaristernes hele Folkefærd!

Nu vel, ingen kan hindre den senere Dr. Jessen i at hugge løs paa den tidligere; morer det ham at stemple sit forhenværende Jeg som en »fjollet Stymper«s, saa

er der intet at gjøre ved det, — det kan ikke hindre os andre i at fastholde, at han baade paa det sproglige, historiske og mytologiske Omraade har skrevet Ting af blivende Betydning, ikke hindre os i stadigt med Glæde og Tak at benytte hans Afhandlinger, vi kan kun for hans egen Skyld beklage, at han er blevet saa misfornøjet med sig selv. Hvis han altsaa havde fremsat sine Indvendinger mod *Retskrivningsreglerne* med fuld Anerkendelse af deres Tendens, af at de vare paa den rigtige og paa hans egen nuværende Vej, saa kunde han i et Forspil og et Efterspil, og hvis det var nødvendigt i eet eller flere Mellemspil, have raset mod Ordbogen og de nordiske Filologer og den endnu større Synder Dr. Jessen selv, og det havde alt været i den skønneste Orden. Men ikke med en Stavelse at antyde sine egne »kolossale positive Fadaiser«, saa flygtigt og med saa øjensynlig Uvilje at indrømme *Reglernes* Fortjeneste og derimod at øse sin Vredes fulde Skaaler ud over disse *Regler,* blot fordi de mere sindigt og retfærdigt, med mere Maadehold og Omblik drage Grænsen for det, ogsaa Dr. Jessen nu anser for det rette, det turde dog være at stille for store Fordringer til den Overbærelse, vi alle skylde hverandre.

I og for sig er det hele forstaaeligt nok. At den, der i sin fonetiske Periode har drevet det til at skrive somtid, hedt (heddet) og endsie (end sige), at han, naar Omslaget kommer, vil gaa tilbage lige til at skrive Li-li-e og ske-et, det er ganske naturligt, det er fuldt analoge Udslag af det samme radikale Temperament. Og naturligvis vil saa radikalt et Menneske med den Nyomvendtes Iver rase mod enhver, der ikke vil følge ham helt ud i hans nye Yderlighed. Vi kan altsaa trods Dr. Jessens store Sagkundskab ganske roligt lægge alle disse voldsomme Udfald ad acta, de gør saa vist ikke *Reglerne* nogen Skade. At den, der har gjort saa vildt et Tiger-

spring som lige fra endsie til Li-li-e, at han ogsaa kan brøle som en Tiger, det tør ikke undre os.

Endnu tydeligere, om end i urbanere Form, træder den samme Modsigelse frem hos C. St. A. Bille. »Der er dog nogle Punkter, paa hvilke *Reglerne* kommanderer de revolutionære Sprogbestræbelser Holdt« .... de byder os »en ny Vranglære, lige saa fordærvelig som den forrige« .... »man skylder Ministeriet al Tak herfor« .... galt var det før, og »værre vil det blive, hvis denne Ukas nogensinde træder i Kraft« .... »dette er at paaskønne med Tak« .... »disse vilkaarlige og inkonsekvente Regler, der kun aabner Vejen for en ny babylonisk Forvirring« etc. etc. Vel indrømmer Bille, at det i hvert Fald denne Gang ikke er en ondskabsfuld Kultusminister, der »for at nyde Kommanderesviren« (E. Jessen S. 6) har vredet Halsen om paa vor ensartede Retskrivning, vor fortrinlige National-Skrift, han indrømmer, at der var »indtraadt et fuldstændigt ortografisk Anarki«, saa der vel kunde behøves et ministerielt Reglement for at »genoprette Lov og Orden«, han indrømmer, at Traditionens Venner ikke kunde forlange i eet og alt at faa det gamle tilbage, og, som vi saa, nødes han Gang paa Gang til at indrømme, at *Reglerne* gør Ende paa nogle af de værste Misbrug, men hvad hjælper det alt? I Virkeligheden er hans Standpunkt det samme som Dr. Jessens: den rene Traditions, ja han overbyder endogsaa Dr. Jessen og vil bevare det absolut stumme e, hvor det er »Fleksionsmærke«, og han stiller egenligt Ministeriet dette fortvivlede Alternativ enten at genindsætte den traditionelle Retskrivning i dens fulde Herredømme, hvad Bille selv indrømmer er umuligt, eller at »skabe (!) en ny paa virkelig rationel Basis«, noget Kultusministeren vistnok med Fornøjelse vilde gøre, saa snart Bille først vilde omskabe vor ældre Literatur eller skabe os et nyt Sprog. Derfor er Bille og Jessen lige blinde for den

sikre Besindighed, hvormed *Retskrivningsreglerne* skifter Ret mellem det gamle og ny: for dem er det alt Modsigelse og Inkonsekvens, og vi faar trøste os med, at slige Fanatikere næppe ere mange, at der mellem dem, hvis Stemme har nogen Vægt, maaske næppe er een af ti, som vil gaa med til Jessens Li-li-e eller Billes at troe, vi troe.

Det er værd at lægge Mærke til, at selv Bille og Jessen, at selv disse to nidkære Forkæmpere for Traditionen hver for sig tage sig ret store Friheder med det gamle. Bille vil have det stumme Fleksions e bevaret, Jessen forkaster det, Bille vil beholde Vokalfordoblingen, medens Jessen sløjfer den; omvendt kræver Jessen alle Fremmedord skrevne traditionelt efter deres Etymologi, medens Bille her giver sig de revolutionære Bestræbelser i Vold. Efter Bille skal vi skrive at troe, vi troe, efter Jessen uden e; Jessen skriver »lad os nu bese . . . .«, Bille mener, at Køerne bese, medens vi Mennesker besee noget, omvendt skriver Jessen Commando, Orthographi etc., medens Bille her med den yderste Ringeagt for Etymologien myrder Ordenes »indre fornuftige Sjæl« (Bille S. 17) og skriver *K*ommando, Orthogra*f*i etc. Med andre Ord: Vejen tilbage til det gamle er spærret; naar end ikke to slige stokkonservative Fanatikere har kunnet undgaa at paavirkes af det nye, naar end ikke de to ere enige om, hvad det rette gamle er, saa vil Flertallet af vore Forfattere aldrig kunne blive det.

I Modsætning til denne blinde Ensidighed, disse praktisk umulige Forsøg paa at genindsætte Traditionen, synes det mig det største Fortrin ved Ministeriets Reglement, at det er frit for ethvert fonetisk eller traditionelt Principrytteri, at det tager alsidigt Hensyn til alle berettigede Krav og paa ethvert Punkt søger at gribe det naturligste, det som det er muligt at faa gennemført.

II.

Inden jeg gaar over til at gennemgaa *Reglernes* enkelte Paragraffer, beder jeg Læseren dvæle et Øjeblik ved et Par Sætninger, hvori jeg søger at sammentrænge min Opfattelse af Retskrivningens Natur og Opgave, og et Par udfyldende Bemærkninger. Uden et saadant Forord veed jeg ikke, hvorledes man nogensinde skulde kunne bryde Trætten.

Retskrivning er en praktisk og vilkaarlig Sag, ikke et videnskabeligt Emne; Skriftens Opgave er ikke at være korrekt og konsekvent, men at være let og bekvem.

Hvor ivrigt end ikke blot Fonetikere, men ogsaa Traditionens Tilhængere, hævder deres Skrivebrug som den »rigtige«, saa tør vi dog, naar vi ved den rigtige Skrivemaade forstaar den, der paa det nøjeste gengiver Udtalen, sige: det rigtige skal ikke skrives, og det kan ikke skrives, det er aldrig blevet skrevet, og det vil aldrig blive det.

At en Lydskrift (en Skrift som fuldstændigt gengiver Udtalen) er en Umulighed, det har allerede Prof. Rovsing (*Konservative Sprogbemærkninger,* S. 72) slaaende vist. Dog kan der endnu være adskilligt at føje til.

Det ligger ikke saa meget i de mange nye Bogstaver, vi maatte indføre. Da hver Lyd naturligvis skulde have sit Tegn, og da talrige af vore Sproglyd ikke ere

optagne i vort Alfabet, maatte vi blandt andet have Tegn for et nyt d, to nye g, for et n, for et eller to r, for et s, et v og i det mindste for et nyt e, ø og æ, om ikke tillige for et i og et eller to for a. Det er ikke let at sige bestemt, da Lydskriften efter sin Natur er en Tilnærmelse, som aldrig fuldt ud vil kunne udtømme den daglige Tales uendelige Rigdom paa Lydnuancer. Men naturligvis, alle disse nye Tegn, de lod sig jo lære.

Værre er det, at ogsaa det, der først giver de døde Lydlegemer Liv og gør Lyden til Tale, Betoning etc., at ogsaa det vilde kræve en Fylde af nye Tegn, Tegn for Vokalens Længde, allermindst to, Tegn for Stavelsens Vægt, mindst 3 (Hovedtone, Bitone, Tonløshed), Tegn for Sætningsaccenten, Tegn for Stødtone etc., heller ikke her er der nogen skarp Grænse. Da disse Tegn selvfølgeligt skulde anvendes ved *alle* Stavelser, vilde dette alene gøre vor Skriven og Læsen ret besværlig.

Men det afgørende, det der een Gang for alle gør selv en tillæmpet og modificeret Lydskrift umulig som Almenskrift, det er disse to Forhold:

1) De allerfleste af de nye Bogstaver staa de beslægtede saa nær, de nye Udtaletegn flyde i den Grad over i hverandre, at det for alle jævne Folk vilde blive umuligt at skelne dem, medens det selv for de mere øvede vilde kræve en stadig Opmærksomhed paa Lyd og Udtale i Stedet for paa Indholdet.

2) Man kunde end ikke faa Rutine, der kunde ikke danne sig faste Ordbilleder, fordi Lydene i den levende Tale stadigt omdannes. Vi skriver og siger god; det var Fælleskøn, men Intetkøn hedder gaadt, eller da d'et her er stumt: gaat, og end ikke i god er d'et konstant, vi maatte skrive »han er god«, men »en go Dreng«, ja vi maatte skrive god med Tegnene for lang Vokal og Fuldtone, men go

i »go Karl« med Tegnene for kort Vokal og Tonløshed! »Det« maatte skrives snart de, snart dæt; »tidlig« alt efter Køn og Sætningsaccent: tidlig, tidlikt, tili, tilit, tilie; i »jeg gik, men han blev« maatte blev skrives med v, og med tre Udtaletegn for lang Vokal, for Fuldtone og for Stødtone, men i »han blev borte« maatte det skrives uden v, med Tegn for kort Vokal og Tonløshed og uden Tegn for Stødtone! etc. Det er klart, at dette er en Umulighed. Og selv om vi tænkte os et Folk med særlig lydfysiologisk Uddannelse, vilde en saadan Skrift dog være et Tab og ikke en Vinding, fordi den, mod Skriftens Natur, vilde drage Opmærksomheden bort fra Indholdet til Meddelelsesmidlet.

Et Ur, som ikke kunde angive os Tiden, uden at vi maatte skille hele Værket ad og igen sætte det sammen, en Frakke, vi ikke kunde tage paa, uden hvergang først at anskueliggøre os dens hele Fabrikation, følge hver Traad i dens Vævning, — det vilde være et nogenlunde Billede paa en saadan Skrift, som vilde tvinge os til at opløse Ordene i deres fineste Lydelementer, blot vi skriftligt vilde bede en Ven komme og drikke en Kop Te, for hvergang vi skulde stave os gennem det ligegyldigste Brev.

Det kunde synes overflødigt at bevise dette saa bredt, da vel næppe nogen endnu for Alvor har tænkt paa at gøre en saa gennemført Lydskrift til Almenskrift, men Beviset turde dog være paa sin Plads. Det er en Tilnærmelse til Lydskriften, Filologerne vil paatvinge os, og det kan ikke tit nok gentages, at en virkelig korrekt Retskrivning, som fuldt ud gengav Udtalen, netop derved vilde blive en fuld Umulighed. Med den, der ikke vil gaa ind herpaa, er det haabløst at tale om Retskrivning, og gaar man ind herpaa, saa ser man med det samme det naturlige Løb, en Ortografi maa følge, mellem Lyd-

skriftens spidse Skær og Traditionens sandede Grunde; Sætningen tvinger os ind paa det, der er Retskrivningens Væsen og Natur.

Skrift er et System af vilkaarligt valgte Tegn for Ord og Begreber og ikke et Summen af Vokaler og Konsonanter afspejlende System af Lydtegn, dens Genstand er ikke Bogstaver men Ord, dens Formaal er at gengive ikke Lyden men Indholdet, at gøre Ordene kendelige, men ikke at bestemme deres Udtale; dens Fortrin er ikke at have Tegn selv for de fineste Lydnuancer, men netop med de færrest mulige Midler, ad den hurtigste og korteste Vej at gengive Tanken. Herfra lader med een Indskrænkning alt, hvad der er at sige om den rette Skrift, om Retskrivningen, sig aflede.

Ingen vil vel nægte, at ogsaa de ældste Tiders eller Naturfolkenes Billedskrift, deres Ord- ja Sætningsskrift var Skrift, om end en højst besværlig og ufuldkommen. Og der ligger Grundforholdet klart: Talesproget er givet, Udtalen bekendt, det gælder kun om ved rent vilkaarlige Tegn at fremkalde Forestillingen om Ord, hvis Lyd og Bøjningsformer forudsættes givne, blot Tegnet forstaas. Tegnet frembringer dem ikke, men kalder dem blot, færdige og tilstedeværende som de ere, frem for Bevidstheden.

Nu blev denne Skrift opgivet som alt for besværlig og alt for tvetydig, og man gik over til Bogstavskrift, men derfor er Bogstavskrift ikke en Lydskrift; i Væsen og Formaal ere den og Billedskriften eet. Heller ikke den vil belære om Udtalen, som den maa forudsætte bekendt, den stræber end ikke efter fuldt at udtrykke Udtalen, den benytter kun Alfabetet, for lettere og sikrere at kunne frembringe konstante Ordbilleder, og for at kunne eftergøre alle Ord, men paa ingen Maade for at give en korrekt Analyse af Sproglegemets samtlige Elementer. Den adskiller Ordene i deres Bestanddele,

men groft og omtrentligt, som en Fabrikant adskiller en uhandelig Maskine, der pr. Akse skal sendes til Køberen, ikke i de mindste Dele, hvormed Køber og Læser vilde være daarligt tjente, men kun saa meget, at den lige kan fragtes, i saa faa og store Dele, at den øjeblikkeligt kan samles igen. Lydfysiologisk er vort Alfabet derfor et Uhyre af Slethed og Overfladiskhed, det udelader, som vi saa, maaske en ti, femten af vore almindeligste Lyd og medtager en hel Række Tegn (c q x z), hvortil Sproget ikke har tilsvarende Lyd, og dog har det slaaet til, vist sig fuldt tilstrækkeligt for Slægt paa Slægt, for Videnskab og Poesi, for Tænkere og Digtere af første Rang.

I denne Sammenhæng ere Forholdene ved de semitiske Sprog ret betegnende. Da Konsonanterne her ere det egenligt faste og blivende, det typiske i Ordet, saa nøjedes man, og det baade i Hebraisk og Ægyptisk, med at skrive dem, ret som om vi vilde skrive ld baade for at lade, lide, lyde, lod, lode, lad! Baade Ægyptere og Jøder havde fuld Bogstavskrift, men her veed jeg da, det er tydeligt, at denne Bogstavskrift ikke vilde fiksere Udtalen, men kun gøre Ordene kendelige, — saa skulde Afledningsformer og Udtale nok komme af sig selv. I vor Sprogæt er Konsonanters og Vokalers indbyrdes Stilling en anden, og her *maa* Vokalerne skrives med, men derved ere kun Skriftens Midler og ikke dens Opgave forandret.

Lad os et Øjeblik se paa Forholdet mellem vor Retskrivning og vor Udtale. I Aarhundreder har vi skrevet jeg, dig, mig, sig; her har tilmed Digternes Praksis, ja det levende Ord fra Teater og Oplæsning og højtideligt Foredrag støttet denne fonetisk skandaløse Skrivemaade, og dog er Udtalen nu som for Aarhundreder siden uforandret ens; vi siger alle jaj, maj, daj, saj, og end ikke Skriftens Inkonsekvens at stave den samme

Lyd i jeg med e, i de tre andre med i har kunnet frembringe den svageste Skygge af Forskel mellem Lydene jaj og maj. Med Tegnene e og æ tumler vor Retskrivning paa en virkelig sindsforvirrende Maade; nøjagtigt den samme æ Lyd skriver vi med e i Ebbe med æ i næbbes, med e i effen med æ i træffe, med e i Egge med æ i trække, med e i begge med æ i lægge, med e i eller med æ i tæller, med e i kende med æ i hænde, med e i vende med æ i brænde, med e i sende med æ i skænde, med e i Penge med æ i længe, med e i Ret med æ i Bræt, med e i lette med æ i sætte etc., og ikke er det bedre ved de andre Vokaler; nøjagtigt den samme ø Lyd skriver vi med y i flygte med ø i søgte, med y i trykt med ø i øgt, med y i skynder med ø i Tønder, med y i Ynder med ø i sønder, med y i Skytte med ø i skøtte etc., nøjagtigt den samme aa Lyd skriver vi med o i blot med aa i blaat, med o i godt med aa i traadt, med o i Pot med aa i raat, med o i Slot med aa i graat, med o i dog med aa i Laag; omvendt skriver vi med det samme u saa forskellige Lyd som o i Hul og u i Puld, som o i Kul og u i fuld, som o i Gulv og u i Guld etc., med det samme o saa forskellige Lyd som o i lod og aa i Lod, som o i Sod og aa i Sold, som o i Stol og aa i Told, som o i Ost og aa i Frost etc., med det samme i saa forskellig Lyd som e i Vind og i i Vin, som e i Lind og i i Lin, som e i lidt (af lille) og i i lidt (af lide) som e i ikke og i i kikke etc., og dog bevæger vi os med ufejlbar Sikkerhed i disse Labyrinter; der er ikke een, som nogensinde udtaler flytte med y eller Hul med u. En daarlig Kost at feje med og en daarlig Kost at ernæres ved staves aldeles ens, og dog forveksles de aldrig i Udtale eller Betydning. Det turde dog være Bevis nok paa, at det ikke er Retskrivningen, der paa nogen Maade bestemmer eller vejleder Udtalen, at Skriften kun ved vilkaarlige, omtrentlige Ordbilleder

vækker Erindringen om den ad andre Veje kendte Lyd. Naar vi saa tilmed husker, at selv om alle disse Uoverensstemmelser mellem Skrift og Udtale blev fjernede, vilde vor Skrift dog mangle ethvert Tegn for Vokalernes skiftende Styrke, deres Længde eller Korthed, Højde eller Dybde, ethvert Tegn for den lette eller dvælende eller skarpt punkterende eller hurtigt sløjfende eller roligt udhævende eller paa Snese andre Maader virkende Betoning, ethvert Tegn for Tonehold og Tonelag etc., med eet Ord ethvert Tegn for alle de Nuancer, der først gør Talen levende og forstaaelig, saa synes jeg gerne. man kunde opgive enhver Tanke om, at vor Bogstavskrift skulde være et ganske vist mærkværdigt mislykket Forsøg paa en Lydskrift. Maaske det gik bedre med at komme til Enighed, maaske vi bedre fandt de naturlige Grundsætninger for Retskrivningen, naar vi i den kun saa et System af omtrentlige Ordbilleder, et Forsøg paa at gøre Ordene kendelige ved en yderst plump alfabetisk Inddeling af Lydene.

Det ligger i Skriftens Karakter som et vilkaarligt System, at Udtrykket den »rigtige« Retskrivning kun kan have een Betydning. Den rette Skrivemaade er den til enhver Tid almindeligt vedtagne. Det har til forskellige Tider været rigtigt at skrive Vilghe, Vilge, Vilye, Villie og nu Vilje, rigtigt at skrive Provintzer, Provincier, Provincer, Provindser, Provinser etc. Selv den urimeligste Stavemaade er korrekt, naar den er gængs, medens Enkeltmands Afvigelse, selv den skarpsindigste og korrekteste, er falsk. Et ortografisk Misfoster som *jeg* er og bliver det ene mulige; ikke een af de mere eller mindre forbedrede Former som jig, jeig, jei, jej, jaj kan komme i Betragtning.

Den rigtige Retskrivning kan altsaa være baade god og slet. Derfor ser vi den til alle Tider, i alle Lande, og hos os gennem vor hele Literatur i stadigt fortsat

Udvikling. Ved at se lidt nærmere paa denne Udvikling er det let nok at finde de Kræfter eller Hensyn, der her ere i Bevægelse; de stemmer paa det nøjeste med de Regler, der kan uddrages af vor Definition paa Skrift og Retskrift.

Det er Skriftens Opgave at gøre Ordene kendelige, altsaa staar øverst Kravet paa Tydelighed, særligt Kravet paa, at Ordbilledet skal være konstant. Holberg skriver stadigt og konsekvent got, og denne Form holdt sig længe og træffes endnu hos Baggesen, men Fælleskøn god kræver et Intetkøn godt; Loven om de konstante Ordbilleder fremtvang denne Form, og den vil sikkert aldrig lade sig afløse. Saaledes skrev endnu Holberg konsekvent duldt, fulte eller fuldte, soldt eller saalt, spurdte Spørsmaal, valt, udvalt, men i alle disse Former har Stammens g, skønt det ikke udtales, ubønhørligt trængt sig ind: vi skriver og vil sikkert altid skrive dulgt, fulgte, solgte etc. Saa store Forandringer som de stærke Verbers Bøjning eller Hovedordenes Omlyd giver jo Ordet og dermed ogsaa Ordbilledet en væsenlig ny Skikkelse, men overalt, hvor der kun er Tale om Overgange til nærest beslægtet Vokal eller Konsonant eller om Bortfald af Stammens karakteristiske Konsonant, gælder det, at Bøjningsformer og Afledninger trods Udtalen maa skrives ligesom Stamordet.

Saa følger Kravet paa hurtig og let Læsen og Skriven, særligt Kravet paa, at alle stumme og overflødige Bogstaver skal fjernes. Det er særligt dette meget kraftige Hensyn, der fra Aarhundrede til Aarhundrede har givet vor Retskrivning saa nyt et Udseende; det er et utroligt Mylder af Tilfælde, hvor stumt c, d, f, h, j, n, s, t, ikke at tale om e, i, u er blevet fejet bort, og dog maa selv dette Hensyn vige, hvor det gælder Ordbilledets Konstans. Ikke blot saaledes, at stumt Bogstav bevares, men som vi saa ved got, dult etc., saaledes

at stumt Bogstav kan indsættes, hvor det i Aarhundreder har været borte, naar Ordstammen kræver det. Hvor disse Hensyn krysses, kan der ikke være Tvivl om, hvad man skal vælge. Ligeledes kan stumt Bogstav selvfølgeligt bevares, hvor det ikke blot har faaet Hævd, men hvor det ikke kan fjernes uden at berøve Ordet dets Kendelighed, særligt altsaa hvor det optræder som det karakteristiske Begyndelsesbogstav. Hjem og Hjerte vil rimeligvis aldrig blive skrevne Jem, Jerte.

Endvidere kræver Tydeligheden, at Lydtegnene skal være konstante, hvad man ikke maa forveksle med Nutidens fonetiske Fordring. Det er ikke noget Krav paa, at Tegnet skal gengive Udtalen, end sige paa, at hver Lyd skulde have sit Tegn, det vil kun sige, at den eller de Lydbetydninger (de være saa vidtomfattende og ukorrekte de vil), man engang har tillagt Tegnet, dem skal det bevare overalt. Endnu Holberg skrev at vogne (blive vaagen), Vilkor, Flode, ja i ældre Tid skrev man endogsaa Orsag etc., her har vi rettet o til aa, altsaa som Ordet udtales, men at det ikke er for Udtalens Skyld, det ser vi af, at endnu Holberg korrekt efter Udtalen skrev kaage (over Ilden), kaald, Kaars, kaarse sig, saalt, (solgt), Taadse, traadse, Traadsighed, hvad vi tvært imod Udtalen nu udtrykker ved o. Grunden er i bægge Tilfælde den samme. Da vi skriver Aar, igaar, Haar, slaar, Skaar etc., maa vi ogsaa skrive Aarsag, Vilkaar etc., Lydtegnet skal være konstant, og langt aa skal skrives med aa, ligesom omvendt kort aa skal skrives med o. Saa lidt har det fonetiske Hensyn at sige, at den efter Udtalen korrekte Skrivemaade (kaald etc.) maa rettes efter Lydtegnets falske vilkaarlige Brug — det bedste Bevis paa, at Skriften hverken kan eller vil gengive Udtalen, at det slet og ret er dens Natur ved vilkaarlige Tegn at frembringe konstante Ordbilleder, dens eneste Opgave at gøre Ordene saa vidt kendelige, at vi kan knytte vor

Udtale til det stumme Tegn. Vore Børn maa sikkert til evig Tid lære d o g siger daag.

Dette tredje Hensyn er jo al Retskrivnings Grundpille; overholder vi ikke den vilkaarlige Overenskomst, hvorved vi har tillagt Bogstavet den og den Lydværdi, saa er al Skrift umulig. Og dog er dette Hensyn ikke det øverste; saa langt som Kravet paa Ordbilledets Konstans rækker, maa Lydtegnets Konstans vige derfor. Borte har langt aa og burde altsaa skrives med aa, men da Stamordet bort har kort aa, maa o'et bevares etc.

Endelig har vi Bestræbelsen for at undgaa Forveksling af ligelydende eller ligeskrevne Ord, som hvis vigtigste Udslag man vel tør anse de forskellige Midler, hvorved vi sondrer mellem lang og kort Vokal. Af disse Midler har vi forlængst opgivet nogle som Vokalfordoblingen i aaben Stavelse, andre ere vi just nu i Færd med at opgive som Vokalfordoblingen i lukket Stavelse, medens der atter er andre, vi rimeligvis maa beholde, som Konsonantfordoblingen efter kort Vokal eller Indsættelsen af stumt d efter n og l med forudgaaende kort Vokal. Den samme Bestræbelse skylder vi tillige en Mængde Undtagelser fra disse Regler; saaledes skiller det nævnte stumme d mellem Vind og Vin, medens omvendt Udeladelsen af dette d skiller Skin fra Skind etc. Her at sondre mellem de Forvekslinger, der s k a l undgaas, og de Sikringsmidler, der k a n undværes, er vistnok Retskrivningens fineste og vanskeligste Opgave.

Til disse fire Hensyn kan vi føre alle berettigede og blivende Forandringer i vor Retskrivning tilbage. Vel har det fonetiske Hensyn faaet enkelte Fanatikere (særligt Dr. Jessen den Første) til at gøre sig skyldige i Former som avvise, omkres, nogen få, nogen stykker, tilnøds etc., men over disse »Stymper-Forsøg« har Dr. Jessen den Anden jo holdt Dommedag, og fælles Skrivemaade, det bliver de aldrig. Kun de nye Forandringer,

der stemmer med de nævnte Hensyn, kan være Forbedringer, og kun de vil slaa igennem.

Fra dette Synspunkt kan vi bestemtere angive, hvad der i Retskrivningen er Tradition og god Tradition. En Nationalskrift i egenlig Forstand, en ensartet Retskrivning, som iagttoges i vor hele eller dog i den største Del af vor Literatur, det har vi ikke. Holbergs Retskrivning er mere forskellig fra Heibergs end dennes fra Reglerne af 88, og før Holberg var Uensartetheden om muligt endnu større; hvor vi saa griber ind, finder vi enhver Slægts Forfattere som oftest uenige indbyrdes, men i hvert Fald stærkt afvigende fra den umiddelbart forudgaaende Periodes; altid er Retskrivningen omstridt og i ny, snart hurtigere og snart langsommere Udvikling. Naar Reglernes Modstandere, som særligt C. St. A. Bille, beraaber sig paa Traditionen, mener de dermed egenligt den Skrivemaade, Heiberg og Hertz indførte, eller rettere den, hvori de og alle vi, som nu ere over fyrretyve Aar, ere oplærte, men dette er selvfølgeligt aldeles uberettiget. Det er ikke god Tradition at skrive det stumme j efter g og k, fordi Heiberg og Oehlenschlæger skrev saaledes, men det er god Tradition at sløjfe det, ganske som de sidste Slægtleds Digtere har sløjfet det stumme dobbelte e og i i aabne Stavelser, som de har sløjfet saa mangt et stumt d etc., og som enhver af vor Literaturs Perioder har bortskaaret sin Del af det overleveredes skadelige Overflod. Kun ved at lade de fire nævnte Hensyn virke frit, lade dem fortsætte deres Udvikling til dens sidste Konsekvenser, kun derved kommer vi med i den store, den levende Tradition, — ingen vil vel for Traditionens Skyld holde netop paa det Vejnet, vi havde 1850, men, som vore Fædre lige fra Gorm og Valdemar har gjort, vedblivende lægge nye Veje, naar og hvor Samfærdslen kræver det.

I Billes Indlæg S. 5 finder vi denne næsten utrolige Sætning: »men Forudsætningen var rigtignok den, at Ministeriet, en konservativ Regerings Kultusministerium*), vilde . . . genindsætte Traditionen i dens krænkede Ret.« Herregud, skal vi nu efter at have været velsignede med Højre-Læger og Venstre-Købmænd, med Højre-Brød og Venstre-Øl, nu ogsaa have Højre- og Venstre-Skrift, skal maaske Landets Højre-Børn stave: kjæ siger kæ, medens Venstrebørnene svarer i Kor: kæ siger kæ? Skal vi nu maaske høre Sætninger som disse: »den Mand staver skeet med to e, men han er ogsaa en af Samfundets Støtter, 40,000 om Aaret; — den Fyr agter hverken Ejendom eller Ægteskab, han skriver tror uden e« etc. En Minister maa ikke tænke selvstændigt over Retskrivning, fordi han er konservativ:

af saadant Argument man vorder hovet-svimlet!

Men vel, skal der være Gilde, saa lad der være Gilde; føler Hr. Bille sig som Amtmand og Kammerherre forpligtet til at skrive, som de hensovede Hædersmænd af første og anden Rangklasse skrev, hvad er det saa for en latterlig Stump Tradition, Hr. Kammerherren møder op med, — end ikke hundrede Aar? Og hvad er det for Fattigmands-Autoriteter, en Smule Etatsraad som Heiberg og Hertz, der tilmed kun var titulær Professor? Nej maa vi saa bede om Frederik den Tredje! Det var et kronet Hoved og den Mand, der indførte Enevælden, han og kun han kan have haft den for Eksellencer og Kammerherrer tilstrækkeligt rigtige Retskrivning. Ordene var dog faldne med ganske anderledes Fynd, naar Bille havde givet sit Indlæg denne Slutning:

Saaledis vere hannsz excellentzes Orthographie condemneret.

---

*) Ikke udhævet af Forfatteren.

Thy bliffuer att schriffue gantske huad Traditio
oss offuerleffueritt
haffuer.

Saa vidste vi dog, hvor vi var: diverse Kilometre ude i det komiske.

For at undgaa unødig Misforstaaelse, gentager jeg endnu en Gang min Hovedsætning. Da Sproget kun lever i den korrekte Udtale, er det selvfølgeligt fra den, Retskrivningen henter sit Stof; hvilke Lyd der skal betegnes, maa i hvert Tilfælde afgøres ved Udtalen, og som Regel maa det engang valgte Tegn for Lyden anvendes konstant etc., alt dette er selvindlysende Ting, som jeg ikke i mindste Maade søger at svække. Men ligefuldt er den af Rask og N. M. Petersen hævdede Grundsætning: »Udtalen er Retskrivningens Grundlov, højeste og eneste Lov«, i eet og alt misvisende; ikke den korrekte Gengivelse af Udtalen, men faste og let kendelige Ordbilleder er Retskrivningens Maal, og vi maa paa det bestemteste sondre mellem Bogstavskrift og Lydskrift. Bogstavskriften benytter kun Tegn for de mest iøjnefaldende og karakteristiske Lyd, Lydskriften omfatter alle Lydsystemets Elementer; Bogstavskriften er desto fuldkomnere, med jo færre Tegn den kan naa sine tydelige Ordbilleder, Lydskriften er værdiløs, naar den ikke har Tegn for enhver nogenlunde udpræget Lyd; Bogstavskriften maa for at faa faste Ordbilleder atter og atter gaa tvært imod Udtalen, ja endogsaa medtage stumme Lyd (godt for gaat), Lydskriften følger Udtalen i alle dens Svingninger; og fremfor alt: Bogstavskriften vil kun paa den letteste og hurtigste Maade føre Indholdet over i den Læsendes Sind, medens gennemført Lydskrift tvinger Læserens Opmærksomhed hen paa

Tegnet og Lyden og kun er mulig i sprogvidenskabelige Afhandlinger, hvor selve Udtalen er Formaalet. Lydskriften er den fint tegnede, farvede Glasplade, der fængsler Blikket for egen Regning og ikke vil føre det videre, Bogstavskriften er den klare Rude, der er desto formaalstjenligere, jo mindre den ses, og som kun vil føre Blikket gennem sig, hen til Indholdet.

De *Retskrivningsreglerne* af 88 hosføjede Bemærkninger viser, at Ministeriet betoner det fonetiske Hensyn langt stærkere, ikke principielt som her sondrer mellem praktisk Skrift og Udtaleskrift. Men desto større Vægt har det, at *Reglerne* fuldt ud giver Loven om de konstante Ordbilleder dens Ret og paa to underordnede Punkter nær tilfredsstiller netop de Fordringer, vi her har hentet fra vor Retskrivnings Historie. Virkelig alsidig Sagkundskab, som veed at sætte de praktiske Krav i første Linie, og besindigt Maadehold, lige fjernt fra Li-li-e og endsie, fra stivnet Tradition og fonetisk Nyhedslyst, det er de Egenskaber, der giver *Reglerne* deres Præg og stiller dem saa højt over de sidste Decenniers samtlige Retskrivningsforslag.

III.

I Modsætning til Stockholmermødets løsrevne Regler ere Retskrivningsreglerne af 88 et systematisk Hele, der gør fuldstændigt Rede for Forholdet mellem vor Udtale og vor Skrift. Det er meget muligt, at denne Blanding af Redegørelse for bestaaende Brug og nye Regler har forvirret adskillige Læsere (selv Bille ses at have misforstaaet det), men et Fortrin er og bliver det, at vi saaledes paa et Bræt kan overse alle vore Retskrivningsspørgsmaal, og jeg skal derfor i det følgende ordne Paragrafferne, saa at dette systematiske træder lidt skarpere frem, og gennemgaa Vokal- og Konsonantsystemet og Ordreglerne hver for sig.

A.

Konsonantsystemet.

Jeg begynder med Konsonantsystemet som det lettest overskuelige. Her er kun eet Tilfælde, hvor to af vore egne Lydtegn (f og v) kæmper med hverandre, ellers gælder det kun om at fjerne fremmede og stumme Bogstaver, og her kan det gøres klart for enhver, hvor nøje Reglerne stemmer med den store Tradition, med den

Bevægelse, der gaar gennem hele vor Retskrivnings Historie. Lad os tage det fremmede først, altsaa

§ 19 og 20.

»I danske Ord ombyttes q med k og x med ks.« Jessen spiller her den naive og uvidende og udbryder: »Ved Ukas forbydes »det fremmede Bogstav« x.« »Fremmede«? Hvad er Meningen? Hvorfor forbydes ikke a b c etc., der ere romerske, k, der er græsk? Fremmede ere de lige meget alle .... saa forbyder vi herved det europæiske og danske Bogstav x! Ja gid man ved Ukas kunde forbyde forstandige og dygtige Folk at føre den Art Polemik. Jeg behøver jo næppe at sige, hvad enhver Læser har sagt sig selv, at x er et fremmed Bogstav for os, fordi vi ikke har den tilsvarende Lyd, medens a og b ere danske, fordi vi har Lyden; at vi har faaet hele vort Alfabet fra Fønicien over Grækenland, Rom og Tyskland, er her aldeles intetsigende. Naar man ikke netop lider af en Art ortografisk Ministerskræk, saa at man gaar fra Forstanden, saa ofte en Minister vover at tale om Retskrivning, turde dette være selvindlysende. Heller ikke er det, som Bille mener, af et blot Lune, af »urimelig Purisme«, at *Reglerne* vil fjerne det »ved ærværdig Tradition hjemlede« x; det er kun at lade det sidste fremmede Bogstav lide samme Skæbne som dets Søskende c, q og z.

Z var i sin Tid, særligt i det sejstende Aarhundrede, stærkt i Mode i Forbindelsen sz for ss og s: hosz, osz, thisze (disse), Mesze, løsze, helsze etc., og gennem hele den ældre Literatur lige til ind i forrige Aarhundrede skrev man ret ofte tz, dz, lz for ts, ds, ls (tolv af de følgende Eksempler findes endnu hos Holberg):

Beedzel	Gotz (Gods)	ophitze
Dantz	Grentze	Moratz
dantze	helzt	Platz
detz *)	Høffuitzmand	Seylatz
Embitzmen	Krantz	Skantze
fraatze	Kredz	spitzfindig etc.

ikke at tale om Printz, Residentz, Poenitentze etc. Nu findes z ikke i et eneste hjemligt Ord. Reglen: »i danske Ord ombyttes z med s« er sket Fyldest.

I end højere Grad har c været brugt for k og g, og endnu i Holbergs første Skrift (*Introductionen* 1711) findes næsten alle de følgende Former, ligesom den første Række holdt sig til henimod forrige Aarhundredes Slutning. Man skrev c for g

acte	fructbar	Pact
Act	Fryct	Punct
Ansict	Knect	Tact
ecte	Mact	uecte
Fruct	oc	vocte etc.,

c (eller ch) for k

ach	scal	scrifue
Eccho	Sciold	Scribent
cople	sculle	Troscap etc.,

og ck for kk

flacke	indvickle	Skickelse
forsickre	lecker	slucke
forskrecke	Lycke	trycke
icke	sickre	Trycken etc.

Endnu klynger c (ch) sig med hendøende Kræfter til halve Fremmedord som Camerat, curere, christelig etc.,

---

*) Gudz, Engilz, Mandz etc.

men trods dets engang saa rodfæstede Brug har den Sproget iboende Regel: »i danske Ord ombyttes c med k og g« ubetinget sejret.

Saa q. Endnu langt ind i dette Aarhundrede skrev man qv for kv og noget tidligere que for k i Udlyd af fremmede Ord:

beqvem	Qvinde	qvæge
Qval	Qvist	qvække
qvalm	qvæde	qvæle
Qvide	Qvæg	Qværn etc.

Critique	Panegyrique	Republique etc.,

men hvem turde vel nu skrive: »han vederqvægede os med et Qvad til Qvindens Pris«? Tør vi ikke sige, at § 19 næsten er overflødig, at Skrivebrugen har afgjort Sagen, at q nu kun frister et kummerligt Liv i Ord, som ikke helt har tabt det fremmede Præg: Qvarter, indqvartere etc?

Endelig x. Her har vi endnu kun fjernet Misfostre som x efter g Koningxens (Kongens) eller Umuligheder som x i Stedet for gs Fenxel etc., og ikke faa, især ældre Forfattere skriver stadigt Ax, Axe, strax o. s. v., men hvorledes Flertallet af de yngre skriver, er uden for al Tvivl, og det halvt fortrængte x kan ikke undgaa at følge z, c og q i Graven. Loven om Lydtegnenes Konstans kræver, at skal Lyden kaa betegnes ved k, maa det ske overalt; saa kan vi ikke eet Sted udtrykke den ved c, et andet ved q, og ikke et tredje skrive x for ks. Vil De Herrer Bille og Jessen for Alvor følge den ved ærværdig Tradition hjemlede Skrivebrug, burde de give os deres paa en lidt spitzfindig Critique saa fructbare Indlæg i en noget ældre Dragt. — Ved de stumme Bogstaver,

§ 16, 17, 18, 7 og 21,

er den historiske Bevægelse mindst lige saa klar. Blot et Par Eksempler:

Samtidigt med at man skrev c for k og g ødslede man med stumt c foran k (Holberg endnu i Introductionen 1711)

fick	mærcke	sterck
Franckerig	mørck	suncken
gick	nock	Sæck
Græcken Land	opvackt	Tack
Græckerne	Racket	trackte
hvilcken	sckielve	tyck
Kircke	Sckaal	tæncke
kræncke	smuck	udsluckt
kæck	spranck (sprang)	Verck etc.

Fra dette Mylder af Ord har Kravet paa let og hurtig Skrift fejet det stumme c bort uden en eneste Undtagelse.

F blev i ældre Tid foruden som nu ofte brugt for nuværende v og undertiden for b. I alle disse Tilfælde skrev man konsekvent ff, altsaa det ene stumt, ja selv efter at f i Udtalen var forsvundet foran v, beholdt man ogsaa der længe de to nu stumme f, og Rester af denne Skrivemaade findes endnu hos Holberg:

aff	Haffn	Kundskaff
affle	giffue	Landskaff
affliffue (u = v)	graffue	Naffn
bedriffue	haffue	Liffuet
Bedrifft	haffde	loffue
Behoff	heffne	offuer
bliffue	Hofffarffue	Roff
effter	Iffver	scriffue
forneffnde	Krafft	Scrifft.

Alle disse stumme f forsvandt uden Undtagelse.

En af de snurrigste Episoder i vor Lydhistorie er Indskydelsen af et p (og b: Domb, fembte, gamble (gamle), nemblig, uhiemblet) efter m. Fra Udtalen forsvandt det igen, de Lærde siger mod 1600, men endnu hos Holberg træffer vi:

Amptmand	sampt	skiempte etc.;

ogsaa dette stumme p er for længst fejet bort.

Nu h (§ 17). Hos og efter Holberg skrev man:

ahne	Gemahl	Lehnestol
Fahne	Gevehr	Vahre etc.

hvad nu er umuligt. Hvorfor saa holde paa Thing og Uhr? Det er klart, at stumt h er lige saa ustandseligt paa Retur, som stumt c, f, p engang var det, og *Reglernes:* i danske Ord bortkastes stumt h, sætter kun Tøddelen over det færdige: ud! Bille er dybt bekymret over at skulle skrive en Urmager ganske som et Urfolk, men vort Sprog som alle andre har nu engang det Lune lejlighedsvist at knytte forskellig Betydning til samme Lyd. Bille selv har sit hele Liv skrevet ved, eller hvis det store V endelig skal med, har sit hele Liv skrevet det første Led i Ordet Vedtægt ganske som første Led i en Vedøkse. Jeg beklager Hr. Kammerherren, for hvem det altsaa maa være meget pinligt at skrive saa forskelligt betydende Ord ens, men der er intet at gøre derved. Folk som de ere flest generer det ikke, vi trøster os til med fuld Sikkerhed at skulle skelne mellem et Ur og et Urfolk. — Som allerede omtalt beholder *Reglerne* med fuld Ret stumt h som Begyndelsesbogstav. I Jem, Jerte, vad, ver, vo kunde ingen genkende Hjem, Hjerte, hvad, hver, hvo.

At Forholdet med stumt j (§ 16) er ganske det samme som med stumt h, veed vi alle. De Tider, hvor vi skrev skiænde, skiænke etc., ere for længst forbi, selv Bille skriver regere, kæmpe etc. uden j, og den samme

uimodstaaelige Strøm, der har hvirvlet saa talløse stumme Bogstaver bort, vil ogsaa rive de sidste stumme j med sig. Bille og Meningsfæller vil jeg tilraade med Rask at skrive skje, maaskje, forkjert o. s. v., saa var der dog Konsekvens.

Ved d (§ 18) er der en Dobbeltstrøm. Hos Holberg og til ind i dette Aarhundrede finder man endnu:

førdte	hørdt	skildt
gandske	lærdte	adskildt
gjordt	midste	Skildtet
grædsk	Myndt	Skildtvagt
heldst	næsegruds	Stadtholder
Heldt	redebond	Velfærdt etc.,

nok til at vise, at ogsaa d er paa Retur, at Reglerne har Ret til at fjerne ogsaa denne stumme Statist. Omvendt læser vi hos Holberg:

best, allerbest	forvanle	ont
blant, iblant	Gesant	opholt
brut	got	sant
falt, anfalt	indbilt	tilig
forlat	mit ude i	saa vit etc.,

uden d; endnu Baggesen skriver got, best etc. Her er det Loven om det konstante Ordbillede, der standser Fjernelsen af, ja indsætter de stumme Tegn, som den omdanner Vokalerne. Engang skrev man korrekt gaat, saa fulgte got og nu godt; med mindre Overensstemmelse vil Stammen god ikke lade sig nøje. Regelen: »stumt d skal skrives overalt, hvor det findes i Stammen, men ellers overalt bortkastes«, er derfor den eneste mulige og simpelt hen en Konsekvens af vor Retskrivnings Historie. Jessens Spot over det mysteriøse Forbud mod d, der ligger udenfor Sprogets Grænse, rammer ikke. Vi skriver bidsk, fordi det kommer af bide, men træsk,

fordi det ikke kommer af træde, og ganske saaledes skriver vi jydsk af Jyde, men tysk uden d, fordi det ikke kommer af at tyde; at d (t) her skrives paa Tysk vedkommer ikke vor Retskrivning, det er ikke med de beslægtede tyske, franske, latinske og græske Stamord, men med vore egne, at vore Ordbilleder skal bevare deres Lighed. Vil Jessen tage slige Hensyn, hvorfor skriver han saa ikke dytsk? (Om stumt d efter l og n se senere under § 10.)

Det er allerede omtalt, at man tidligere skrev dulte, fulte, solte, spurte, valte, sue; det er efter samme Lov om Ordbilledets Konstans, vi her har indsat Stammens g, og med samme Ret § 7 kræver dette stumme g bevaret.

Saa har vi § 21: »Medlydsfordobling foran anden Medlyd bortfalder«. At det ene t, f etc. i Døttre, offre, sikkre virkeligt er stumt, hvad Bille benægter, derom skal jeg blot henvise til en Udtalelse af Fr. Sneedorff-Birch fra 1833: »Tusinde andre soleklare Tilfælde viser, at denne Fortolkning kun er en Efterabelse af den tyske Ortografi (eller rettere Kakografi), f. Eks. unerbittlich, göttlich o. s. v. Jeg skriver derfor ytre, sikre o. s. v. med enkelt t k f d; thi hvorfor skal jeg i disse Ord fordoble Konsonanten, naar jeg i alle andre Tilfælde kaster den ene Konsonant bort f. Eks. Gafler af Gaffel, Fakler af Fakkel, Midler af Middel, Slutning af slutte o. s. v.« Bille anker over, at man altsaa skal skrive Døtre med eet t ligesom Køtre, og ganske vist er det ugalant af Sproget at bringe hæderlige Døtre i Lyden saa nær ved Køtre. Men saa er der det Husraad, at lade Indholdet adle Ordet og bryde sig fejl om Ligeklangen. Sproget er jo tilmed uforskammet nok til at lade et Ord som Kammerherre have seks Bogstaver, to Stavelser, altsaa efter Billes højtsvulmende Udtryk have det halve af sin indre fornuftige Sjæl til fælles med en Kammerjæger; det

maa være vor Trøst, at Titelen Kammerherre ikke derfor taber det mindste af sin Finhed.

Alt dette giver kun en svag Forestilling om den Rolle, vore stumme Bogstaver har spillet, og om den uimodstaaelige Kraft, hvormed de fjernes. Da ethvert Sprogs Udtale stadigt forandrer sig og altid henimod den kortere og knappere Form, bliver der til enhver Tid nye og nye Lyd, som dør bort, men foreløbigt bevares i Skriften, ikke blot af Vane og Pietet, men efter Sagens Natur, fordi den almindeligt vedtagne Retskrivning er den rigtige, saa det forældede maa bevares, til det nye bliver almindeligt. Men desforuden finder vi ved enhver begyndende Literatur et større eller mindre Overskud paa Tegn, som aldrig har været lydende, men som anvendes af Forsigtighed, fordi man endnu ikke ret tør betro sig til dette uvante Meddelelsesmiddel*). I Former som stterck, ffor hører man ligesom den skrivende stave for Læseren: s t, t forstaar du etc. Hvor vidt Tydelighedshensynet drives, hvor meget der her har været at overvinde, det ses af Stavemaader som Trææeth, alltt, thiill (til), huoesz (hos), ahnthall (Antal), schouffuen (Skoven), sckielffue, muoedtsiggellsze etc., eller ved at sammenligne Formerne for alene: allieenne, aldereeniste, alleeniste, alleene, allene og saa endelig alene, den sidste, knappest

*) Et kraftigt Eksempel har vi i den oldægyptiske Skrift. Sandsynligvis har de senere Bogstavtegn i den forhistoriske Tid været Hieroglyffer (Ordtegn), men vist er det, at i hele den Tid, hvorfra vi har Mindesmærker, havde Ægypterne et virkeligt Alfabet som vort, men brugte tillige Ordtegn, dels som direkte Led i Skriften, dels som Determinativer. Ret som om vi snart vilde skrive *Hus* og snart tegne et Hus, eller for at tage et virkeligt ægyptisk Eksempel, ret som om vi, hver Gang vi havde skrevet Ord som tale, skrige, spise etc., bagefter dem vilde tegne en siddende Menneskefigur, der førte Fingrene til Munden, alt til yderligere Vejledning for Læseren.

mulige og dog tydeligste Form; ret som en Mester i Tegning med et Par dristige Strøg gør det Billede levende, som Begynderen snarest fordunklede med sit Utal af Streger.

Det er næsten rørende at se Bille staa paa Bredden af denne sejerrige Strøm og grædende strække sine Arme ud efter den vigende Dobbeltkonsonant: »Naar jeg skriver Mudder, hvorfor maa jeg saa ikke skrive muddre?« Ja hvorfor forlanger end ikke Bille selv at skrive muddere? Hvorfor danner vi af Takkel at takle, af Mudder at mudre? Hvorfor har vi opgivet Former som skriftelig, kraftelig, vidtløfteligen, noksommeligen, alleniste etc.? Sproget har bortkastet alle overflødige Afledningsstavelser, alle Bøjningsformer, som i det hele kunde undværes, og det vil vedblive dermed, saa langt Tydeligheden paa nogen Maade tillader det. Og Retskrivningen paa sit Omraade har fulgt og vil følge den samme Bevægelse. I vor Tid med de stigende Krav til let og hurtig Meddelelse, i vor Tid, hvor mangen en Arbejder paa eet Aar læser mere, end mangen en Fortidens Præst læste sit hele Liv, i vor Tid at ville holde paa de sidste tyngende Rester af vor Skrifts barnlige Sikringsmidler, det er spildt Besvær. Traditionens Venner burde glæde sig over *Reglerne*, som slaar saa kraftig en Bom for ethvert fulte, solte, slo og endsie, og takke Ministeriet, der Punkt for Punkt har taget fuldt Hensyn til Tydelighed og Overlevering, har bevaret Ordbilledets Konstans i videst mulig Udstrækning.

Under § 21 søger *Reglerne*, maaske uden tilstrækkelig Grund, at bringe Konsekvens i den afvigende Fordobling af haardt g (og t) efter lang Vokal. Som Skelnemærke mellem haardt og blødt g maa jeg efter alt det foregaaende anse Fordoblingen for overflødig, og er Udtalen her maaske tilbøjelig til at gaa over fra haardt til blødt g, vil ingen Retskrivning kunne hindre det. Hos

Holberg og endnu langt ind i dette Aarhundrede træffer vi Former som Skægget, Bæggerne, hvor Skriftbrugen nu afgjort er for enkelt g; men om man virkeligt dengang udtalte Bæger med haardt g, maa jeg lade uafgjort.

Saa kommer vi endelig til f og v,

§ 15:

efter kort Vokal bliver v foran t til f (haft, groft), medens v beholdes efter lang Vokal (lavt, skævt) eller Konsonant (halvt, djærvt). Naar Bille hertil bemærker, at Etymologien overalt kræver v, saa er det sandt, men som allerede omtalt har Loven om Ordbilledets Konstans sine Grænser; den kan ikke hindre Ordbilledets Omdannelse ved de stærke Verbers Bøjning, ved Hovedordenes Omlyd etc., den maa finde sig til Rette med Loven om Lydtegnenes Konstans, og hvad der ved f v er det stærkeste Hensyn, det har Skrivemaaden fra den gode Tid for længst sat udenfor al Tvivl. I ældre Tid skrev man efter en endnu ældre Udtale Liff, Kiff, bleff etc. med f for v. Da v i Begyndelsen af forrige Aarhundrede fortrængte dette f, tog det adskillige lydende f med sig, saa man stavede Skrivt, Givtermaal, dog langtfra i alle Tilfælde (efter etc.), og dette uægte v blev saa igen (atter med Undtagelser) langsomt fjernet. Nu staver Bille som alle vi andre Skrift med f, og der er næppe et Menneske mere, der skriver Bedrivt, Drivt, drøvte, Givt, Forgivt, givtig, givte sig, Givtermaal, en Givt Foder, en givtig Mark, Grøvt, Skrivt, skrivtlig etc. Sagen er afgjort; efter kort Vokal foran t forlanger Skriftbrugen f for v, og de sidste Efternølere haft, groft faar at følge den store Flok. For det Maadehold, hvormed Konsekvensen er draget, for den virkelige Sagkundskab, som forstaar Bevægelsens Natur og tager Livet

af Dr. Jessen den Førstes ellefte og tolfte etc., har Bille naturligvis intet Blik.

Nu har vi det rette Synspunkt for at bedømme det saa unødigt haanede sejsten. Af seks kommer seksten, det er Ordbilledets Krav, men at ej ikke skal skrives ek, det er Lydtegnets Krav. Og naar vor Skriftbrug trods Ordbilledet end ikke vil taale v for det saa nære f, saa er det mindre rimeligt at holde saa stærkt paa ek for ej, mindre rimeligt een eneste Gang i hele vor Skrift at stave sej-sten som seks-ten. Det er seksten og ikke sejsten, der er det uhørte. Da bægge Former ere let forstaaelige, og der dog er nogen Grund for seksten, er Sagen ikke af stor Vægt, men man maa unægteligt være en meget hensynsløs Polemiker eller besidde en grundfæstet Uvidenhed i Retskrivningsspørgsmaal, for herom at bruge Udtryk som Billes: fonetisk Saltomortale . . . sprogligt ortografisk Monstrum . . . sligt har endnu ingen literær Pæreskipper budt Læseverdenen! Bille mener, at Ministeriet her viser den største Ringeagt for Tallets indre fornuftige Sjæl, og glemmer, at han selv krænker Ordets Sjæl, hver Gang han »vover at byde« os en Stavemaade som S k r i f t af at s k r i v e.

At enhver ny Stavemaade, god eller slet, støder os og støder baade Læg og Lærd, at det forrige Aarhundredes Biller ivrede mod Sol for Soel, kan og man for kand og mand*), det ligger i Sagens Natur. Men

*) Dette Eksempel er særligt lærerigt. Holberg begyndte med at skrive hand, dend; det rettede han senere til han og den, men vedblev at skrive kand og mand, hvad vi trods Reglen om stumt d har forandret til kan og man. Hvis man nu vilde foreslaa Bille at skrive en Man uden d, vilde han sikkert finde det rædselsfuldt, men hvis man omvendt vilde foreslaa ham at skrive mand med d, vilde han finde det lige saa rædselsfuldt, og dog er det nøjagtigt samme Lyd, og man uden d kun en Undtagelse fra den Regel, hvorefter vi skriver Mand, Spand, Vand etc. Instinktmæssigt, øjeblikkeligt

at blive staaende ved dette første Indtryk, at appellere til denne vor Sky for det uvante, det burde en Forfatter som Bille holde under sin Værdighed lige overfor et saa gennemtænkt og konsekvent Forslag som Ministeriets. Det nye, som stemmer med vor Skrifts Grundlove, det vinder efterhaanden Forfatterne for sig, og saa gaar det gerne saaledes til: de fem, seks første Gange vi ser kan eller sejsten, finder vi det utroligt, at nogen vil skrive saaledes, den sjette og syvende griber vi os i selv at gøre det, og den niende og tiende finder vi det utroligt, at nogen nogensinde har kunnet skrive kand eller sexten.

Medens f-v og sejsten er den eneste Konsonantforveksling, Reglerne omtaler, er det selvfølgeligt ikke den eneste, der findes i vor Skrift. Navnlig k og g forveksles atter og atter, men den derved vakte Forstyrrelse er for længst udlignet. Former som udelugt, opvagt (Holberg 1711), Skykker, Gikt ere forsvundne, Bevægelsen er kommet til Ro, og vi vil sikkert aldrig skrive f. Eks. det lille Ord *og* paa de tre Maader, vi udtaler det*).

Endnu er der kun eet Sted under Konsonantsystemet, hvor Skrivebrugen er vaklende, og hvor man savner en Regel, nemlig ved Brugen af t i en Række fra Tysk hentede Adjektiver: egentlig, offentlig, ordentlig etc. Saavidt jeg har hørt ret, er dette t næsten stumt; der er nogle, der i Fælleskøn siger egentlig, men i Intetkøn siger alle uden Undtagelse egenligt, — saa vidt de da ikke sløjfer Intetkønsmærket. Da det ligger i vort Sprogs

og afgjort fordømmer og billiger vi nøjagtigt den samme Skrivemaade, alt som den er os tilvant eller ny, og gør det alle, Læg og Lærd; vi maa gøre lidt Vold paa os selv, før vi kan tage Grundene under rolig Overvejelse.

*) Vi udtaler det altid med aa, men til daglig uden g, i distinktere Tale og ved Oplæsning med g og i pointeret bevæget Tale med k, ofte alle tre Former i eet Aandedræt: *aak* saa kom han *aa* sa'e: Du *aag* jeg. En god Prøve paa en Lydskrifts Behageligheder.

Natur, i dets Forkærlighed for det lette og bløde Fald, at sky en saadan Dynge Konsonanter som tligt, og det sidste t umuligt kan undværes, skriver jeg derfor ogsaa i Fælleskøn egenlig, ordenlig o. s. v. At dette t er etymologisk berettiget — paa Tysk, det vedkommer jo ikke os, og her gentager jeg, hvad Rask har sagt i anden Anledning: »Hvor urimeligt er det da ikke, at skrive slige Haardheder, som aldrig høres og slet ingen Grund have i Sproget? Hvad vedkommer det os, at Tysken er haardere og har andre Lyd i disse Ord end vi; om vore Naboer vare pukkelryggede, skulde vi derfor anbringe en kunstig Pukkel i vor Dragt?*)« Endvidere vil jeg henvise til Dr. Jessen, der i *Aarbøger f. n. Oldk.* 1866, S. 153, som det synes mig, udtømmende har bevist, at Formen uden t her er historisk berettiget. Maaske Dr. Jessen nu vil kalde det en forsmædelig Skandale, at jeg saaledes lader mig imponere af hans egne tidligere »Stymper-Attentater« paa Sproget? Eller vil Dr. Jessen maaske i dette ene Tilfælde indrømme, at selv en nordisk Filologs »Fusker-Geskæftighed« dog »somtid« kan bringe noget dygtigt tilveje?

B.

Vokalsystemet.

Først selve Vokalernes Lydværdi:

§ 13, 11, 12.

Dette er vor Retskrivnings svageste Side, ikke fordi vi som omtalt mangler Tegn for adskillige Vokallyd, heller ikke fordi flere af de Tegn, vi har, har faaet en vilkaarlig Dobbeltbetydning, men fordi Dobbeltheden, bygget paa et forfejlet Princip, har vist sig uigennemførlig. Forholdet er jo dette: langt e, o, ø, aa og æ

*) Haandskreven Bemærkning meddelt af L. Wimmer i *Danebrog.*

skrives med de tilsvarende Tegn, men kort e skal skrives med i (Lind), kort o med u (Hul), kort ø med y (Lykke), kort aa med o (dog) og kort æ med e (vende), og disse Regler ere saa rodfæstede i vort Sprog, at de som allerede omtalt gennem Aarhundreder har arbejdet sig frem til stigende og stigende Konsekvens, og har forandret Skrivemaaden trods Udtalen, forandret den, — saa vidt Ordbilledets Konstans tillod. Saaledes skriver endnu Holberg efter Udtalen grem og helse med e for i, men omvendt Fit, som vi nu skriver Fedt med Stamordets ed, og Smedie, sammensmidde, hvor vi bevarer e som langt. Og lignende overalt: troffen og Rulle (Rolle), — døgtig, fløtte, rødde (endnu hos Oehlenschlæger), trøkke, Første, og synder, Tynder, Klygt — Taadse, traadse og Vilkor, Sponer (flere Eksempler ovenfor, Side 22). Og jo længere vi gaar tilbage i Tiden, desto flere Former finder vi, som ere blevne rettede i Overensstemmelse med de nævnte Regler: Affskom, Slompelycke — faare, derfaare, faarekaste, gaat (godt), kaartelige, Tydkaart, kaaste, kaastelig, Kaast, kaanstelig, Kraage, Spaat, Traaldkarl og Atthro, bode (baade), obenbar, Orsage, Undersoter etc. Som Fonetikerne delvist har prøvet det, at gaa tilbage og overalt skrive aa med aa, o med o etc., er derfor umuligt, det vilde være at skabe en ny Skrift, og selv om man vilde, kunde det ikke gennemføres. Ordbilledets Konstans hindrer det; Lævnet forbydes af leve, døppe af dyb etc. Paa den anden Side er det lige saa umuligt at gennemføre Reglerne; ogsaa det hindres af Ordbilledets Konstans: da bort, grov, Skov har kort aa, maa ogsaa det lange aa i borte, grove, Skoven skrives med o etc. Det er netop Ulykken, at vor Skrift her har indladt sig paa noget, den burde overladt til Udtalen; den vil med sine Lydtegn sondre mellem kort og lang Vokal, men Vokallængde er noget alt for flygtigt og omskifteligt til, at Skriften, hvis Natur er Fasthed, her kan følge med.

Hvad er der saa at gøre? Ikke andet end at tage Sagen, som den staar, og nøjes med at rette de sidste smaa Afvigelser fra Reglerne, som endnu kan rettes uden at gaa Ordbilledet for nær. Og det er det, *Reglerne* fuldt ud gør. Derfor siger § 13: i for e, u for o og y for ø bruges i alle de Ord, hvor den hidtidige Brug har fastslaaet det. Det er den centrale Paragraf, som de Herrer Bille og Jessen kunde holdt sig til, naar de virkeligt vare i Tvivl om Reglernes Aand, den afviser een Gang for alle ethvert fonetisk Forsøg paa at omskabe vor Skrift, den kræver Lydtegnets engang valgte Betydning bevaret, være denne Betydning saa, af hvad Art den vil. Og derfor siger § 11 ganske det samme om aa, men her, hvor Undtagelserne ere saa mange, gør den sig, ulykkeligvis for Hr. Bille, det Besvær med udmærket Sagkundskab og Omhu at skildre den hidtidige Brug, i Stedet for simpelt hen at sige, at man skal følge den, det Besvær at opregne de fire Grupper af Undtagelser fra Reglen langt aa=aa og kort aa=o, som Skriftbrugen er bleven staaende ved*). Og nu indtræder det komiske: Saa kender Bille »ikke den gennem Danmarks mest glimrende Literaturperiode udviklede Retskrivning« igen,

*) Foruden den Række Ord med langt aa, hvis Stamord har kort aa og altsaa maa skrives med o, er der en anden Række (Bog, Brog, broget etc.), hvor langt aa skrives med o uden iøjnefaldende Grund. Reglerne bevarer med Rette denne Skrivemaade, da Former som Baag, klaag, laave, vaave sikkert aldrig vilde gaa igennem, og da ogsaa denne Afvigelse fra Hovedregelen har været Skriftbrugen saa vigtig, at det Holbergske kaage (der holdt sig helt ind i dette Aarhundrede), som vi saa, blev rettet efter den. Hvorfor o er kommet ind her, er vanskeligt at sige. I Dahls Oversigt af den danske Retskrivningslære 1823 siges der, at langt aa skrives o især foran g og v; dette er ganske rigtigt, men kan dog ikke være Grunden; om maaske Stødtonen, som findes i en Del af disse Ord Bog, klog, i Kog, har givet Anledningen?

han kender ikke den Retskrivning, han beundrer saa højt, men tror, det er noget, den slemme Kultusminister Scavenius har opfundet, han kender ikke de Regler, han selv følger, men tror sig forpligtet til at angribe dem, fordi de staar opførte i Ministeriets Reglement, og saa giver han sig Luft i disse mærkelige Ord: »Mellem o og aa drages Grænsen ved Hjælp af forskellige Regler, som maaske kunde være rigtige (!), men som ikke ere ganske lette at huske og anvende, og som ialfald ikke naar videre (!), end at der maa gives en Ramse af Ord, i hvilke den korte aa-Lyd skal udtrykkes med o (!!)«. (Selvfølgeligt giver § 11 kun Undtagelserne, de Ord, hvor kort aa ikke skal skrives med o, men for Bille løber det alt i eet). Det lyder utroligt, men det staar der! Altsaa een af de Hovedregler, der, som vi saa, i Aarhundreder har behersket og omdannet vor Retskrivning, den kender Bille ikke! Han veed ikke, at han selv, blot i de to smaa Ord *og dog*, ti Tusinder af Gange har skrevet kort aa med o! Nej, han aner Ministerens Finger og iler til, for at hjælpe den stakkels Scavenius Fingrene af Fadet. Ganske vist, vor Nationalskrift er ikke »naaet videre« end at have en lang Række Ord, hvor kort aa skrives med o, — det er kedeligt, men er det ikke ogsaa lidt kedeligt, at det bestaaendes trofaste Ridder er i den Grad uvidende om det, han vil forsvare? Lidt kedeligt, naar den, der vil kritisere en Lærebog i Regning, nok veed, at 6 og 7 er 13, men ikke aner, at 7 og 6 er — nøjagtigt det samme? Man føler det gennem Linierne, hvor usikker Bille har været ved disse Ordrækker, hvis Skrivemaade han fandt var den rette, men hvis Anordning han ikke forstod, og med hvilken Glæde han kaster sig over den ene af de Afvigelser, som det endnu var muligt at rette, og som Paragraffen i forbigaaende retter, med hvilken Lettelse han udbryder: »Saald«? Skal dette

betyde, hvad der ellers paa Dansk skrives Sold? Skal der virkeligt for Fremtiden skrives: Studenterforeningen afholdt forleden et livligt *Saald«* etc. Ak, hvis Bille en eneste Gang vilde gaa ind i en Bondestue og spørge Konen eller Pigen, hvad det er at sælde Gryn, saa vilde han paa een Gang faa at vide, hvad et Saald er, og hvorfor det konsekvent og efter de Regler, Bille selv følger, bør skrives saaledes. Dette er det let at faa oplyst, men hvorfor en Kritiker af Hr. Billes Styrke har villet skrive en Bog om Retskrivning, det vil sikkert altid blive den undrende Nutid og Fremtid en Gaade.

Ved e—æ (§ 12) er Forholdet endnu mere forviklet end ved o—aa. I Gammeldansk skrev man det tonløse æ og e i Aflednings- og Bøjningsendelser æ, senere blev det i (endnu hos Holberg 1711 deris, saaledis, Yndist, anseeis, deelis, fødis, handlis, tvingis etc.) og saa endelig e. Endnu vanskeligere blev det at faa en fast Regel for Brugen af betonet æ, og Bevægelsen er endnu ikke afsluttet. Ikke at tale om ældre: Affbreck, Ebbe, erlig, Hender (af Haand), Idret, Seck, Skeg, Suerd, tende, veldig etc. og omvendt: bæst, næderst, stække Rætter, Vræde etc., saa finder vi endnu hos Holberg og endnu senere:

begiere	heslig	skielde
Begger	heve	skielve
Blek	Hevn	skiemme
Dekke	Kielder	skiere
Demning	Kiempe	Skrek
dempe	kier	forskrekke
Dievel	Kierlighed	sperre
eldste	legge	sterk
Erinde	tillegge	Slegt
Erme	Forlegger	stedig
Eske	Majestet	stevne

felde	Megler	strekke
Fellesskab	merke	svekke
i Fleng	merkværdig	Svelg
forderve	nest	treffe
forgieves	dernest	trekke
Forjettelse	nermest	Trette
Fortred	overvettes	vedde
Gevehr (Gevær)	pene	Veggen
Gield	Redsel	velte
Giest	rekke	venne
giette	Renker	Verk
gremme sig	selsom	verre
at hende	sette	forverre
Hendelse	Sjel	verst
henge	Skiebne	Vert etc.,

hvor vi nu alle skriver æ; og omvendt:

beqvæm, beqvem	Græve	Anmældelse
bæst	hæftig	læt
erhværve	hældig	ræt ret
evig, ævig	Hærberge	Ræt Ret
Forskiæl	Hæst	forrætte
fæd, feed	Kiæder	regiære
Fæst (en Fest)	mælde	ælendig etc.,

hvor vi nu alle skriver e. Den eneste Regel, man kan læse ud af dette, er, at langt æ skal skrives med æ; det er virkeligt gennemført nu paa nogle faa Undtagelser nær (bedre, her, sjette etc.), men om kort æ er der næppe andet at sige end, at det skrives snart med e og snart med æ (man huske det tidligere anførte: kende—hænde, vende—brænde, sende—skænde etc.), og Usikkerheden er her saa stor, at det er vanskeligt at finde to Forfattere, der stemmer fuldstændigt overens i Brugen af e og æ. I forrige Aarhundrede kunde man

endnu slaaet e for kort æ fast overalt, men for os er det umuligt, og at skrive æ overalt, hvor det høres, er lige saa umuligt; Former som dæn, dæt, dær, Ræt, læt vilde være alt for vildledende. For dog at komme ud af dette Virvar, er der næppe nogen anden Udvej end den, *Reglerne* følger, at benytte det Motiv, som i det mindste har fremkaldt en Del af de nye æ, nemlig Stammens a: Skam-skæmme, Kamp-Kæmpe etc. og sige: overalt hvor Stamordet har a eller aa, skrives a, hvor der i Stammen findes e eller i, skrives e, og i alle andre Tilfælde følges nuværende Brug. At denne sidste Bestemmelse ikke er endelig, og at den let kunde misbruges, det er klart, men kun ved at sætte en vilkaarlig Grænse der, hvor alle Grunde svigter, kan vi komme ud af denne ærgerligste af alle vore Retskrivningsplager, og *Reglernes* Bemærkning om det heldige i at beholde e i Ord som fjern, gerne etc. borger vel for, at Retskrivningsordbogens Forfatter ikke som en ny Sv. Grundtvig overvælder os med umotiverede æ. — Billes Bemærkninger om æ ere nøjagtigt lige saa naive som de om aa. Bille ønsker f. Eks. meget at slippe for at skrive bægge, men samtidigt ønsker han at skrive æ overalt, hvor Stamordet har aa, og da bægge som bekendt ligefrem er den gamle Genitiv af baade og altsaa paa grundigst mulig Maade har aa i sin Stamme, saa vil end ikke en Engel fra Himlen kunne skaffe Hr. Bille bægge disse Ønsker opfyldte. Ligeledes vil Bille nødigt skrive fornæmme, »der dog vel ikke har noget a eller aa i sin Stamme«; men hvis denne store Sprogkender blot vilde prøve paa at bøje det stakkels fornæmme, saa vilde han dog maaske stikke sig paa det søgte a og udbryde: av! der fornam jeg det.

Dette er det triste og svage Punkt i vor Retskrivning, hvor vi maa bære Følgerne af, at Fortiden har villet skrive Udtalen med, har villet skabe Tegn for kort

og lang Vokal. De øvrige Stridspunkter er det langt lettere at komme over. [Om det foreslaaede Dobbelttegn for ø se under § 3].

§ 14

kræver Tvelydene ai, ei o. s. v. og au, ou skrevne henholdsvist med j og v. Ved u har v jo engang faaet Borgerret i vort Sprog (Lov, Skov etc.), og her, hvor man for længst er begyndt at fjerne Undtagelserne, her hvor Hauge og taug nu ere Umuligheder, her er det et ubetinget Gode at faa Konsekvensen draget, faa de sidste vaklende Former Laug, Saug, Toug, Ploug afløste af Lav, Tov etc. Ved ei hævdede Rovsing, at Lyden snarere var i end j og altsaa burde skrives i, og Jessen, der gentager dette, korser sig over, at Ministeriet fordrister sig til at paabyde en Reform af ubevist Rigtighed. Men denne Tankegang er mig uforstaaelig. Tvelyden ou skrives nu engang hos os med v, hvorfor skulde vi saa ikke konsekvent skrive Tvelyden ei med j? De ere ofte opstaaede nøjagtigt paa samme Maade, af ældre gh, svarende til oldnordisk g (lög og skógr-Lov og Skov; haugr og vegr-Høj og Vej), og hvorfor saa ikke behandle dem ens? Lad de Lærde saa strides om vore Tvelydes Natur; Retskrivningen har kun med deres Skrivemaade at gøre og vil hverken dømme i eller lade sig paavirke af de Lærdes Strid. Fraset ei--ej skriver vi endda Lyden aj paa seks forskjellige Maader, med

aj i Haj,	ig i mig, dig,
ej i nej,	ejg i Dejg, sejg,
eg i jeg, bleg,	ek i seks-ten = sej-sten,

lutter fuldkomne Rim, gengivne ved seks forskellige Lydtegn, hvad der unægteligt er til Overflod. Sejsten befrier os fra den ene Udvækst og Deig, seig, der jo paa det

nøjeste svarer til Saug, Ploug*) ved u Tvelyden, vil vor Paragraf afløse med Dej, sej; aabenbart med Ret, saa vidt da Lyden er ej. Ved feig, hvor g undertiden høres, tillades bægge Skrivemaader fej og fejg, og ogsaa ved sejg høres maaske af og til et g i Flertal. — Fra vort Synspunkt er det at beklage, at man for et Par Hundrede Aar siden, da man endnu skrev ieg, iage, Iærn, Fieder, Hiælp, Miød etc. alt med i, at man ikke da gjorde det til Regel at skrive i baade som Vokal og Konsonant med i og holde j ude fra vort Alfabet; jeg tror ikke, det havde voldet nogen Utydelighed, og det havde været eet Tegn mindre, een Lettelse mere for vor Retskrivning. Nu da j engang er kommet ind, lader det sig næppe fordrive, hverken fra jeg, Hjælp eller Vej, og vi maa trøste os med, at i heller ikke dengang stod alene paa Feltet. Ikke at tale om de urimelige Dobbeltformer Tijd, altijd, tijt, Lijff, vijs, Grijs, Parijs, vij, tijl, hijne etc. brugte man i stor Udstrækning y, hvor vi nu bruge j; endnu Holberg har Arbeyde, ey, feyl, Leyer Leyr, Beleyring, Seyer Seyr, Vey, føye, høye, Møye, Øye etc. ja tidligere endogsaa enkeltvist foran Vokal fyern, Galye etc. og for dette y er j unægteligt den naturligste Afløser.

Forøvrigt skrev allerede Arrebo, altsaa for over 250 Aar siden, ej for ei, og nogle Efterfølgere har han til enhver Tid haft, saa Sagen er ikke saa ganske ny. Som Kuriosum bemærker jeg, at den fra Wessels Digte saa bekendte Agent Holck 1779 i sin lille *Haandbog til*

---

*) Selvfølgeligt er g i feig etc. etymologisk berettiget (o. n. feigr, deigr, seigr), men naar Udtalen engang er blevet Dej, saa svarer Formerne Deig og Toug paa det nøjeste til hverandre og ere lige urimelige. Vi har tilmed haft en hel Række andre eig, som for længst ere afskaffede. Saaledes hos Holberg (1729) eigne, tileigne, bereigne, forseigle, seigle (med Skib) etc.

Danskens Retskrivning for Lægfolk forargede sin Samtid ved konsekvent at kræve j for i baade før og efter Vokal.

§ 10

er mere omstridt. Den forkaster ikke mindre end det stumme og understøttende e og paa et Par Undtagelser nær Selvlydsfordoblingen, — efter Bille Reskriptets groveste Forsyndelse imod dansk Sprog og Literatur. Dette overflødige e er lidt bedre stillet end de før omtalte stumme Konsonanter, det har dog en Grund for sin Tilværelse, en lille Opgave at løse, nemlig at betegne, at den foregaaende Vokal er lang, og dog har det allerede fristet samme Skæbne, saa Regelen kun udtrykkeligt erklærer det døde for dødt. Først faldt det stumme e i snevrere Forstand (Koe, nyelig, Roe, Stie, Søe, Troe, Vantroe, Troeskab etc.), og det kan siges at være forsvundet af vor Literatur; naar Bille vel vil tillade os at skrive Tro men forlanger e i den troe Svend, staar han sikkert saa omtrent alene. Dernæst fulgte det »understøttende« e; allerede Holberg forkaster i sine *orthographiske Bemærkninger*, om end ikke altid i Praksis, e i Soel, Stoel, Kjoele, Skoele, og om det end holdt sig længe i Soet, Roes, saa er dog nu Former som Soed, stoed, Foed afgjort forældede; saa vidt jeg veed, bruges dette e endnu kun delvist i foer, et Foer og vaer for at undgaa Forveksling med for og var. Endelig Selvlydsfordoblingen ved lang Vokal. Den har aldrig været gennemført konsekvent; i ældre Tid træffer man den lejlighedsvist ved alle Vokaler (Trææeth etc.) men kun spredt; alt som det blev Regel at skrive kort æ med e, kort ø med y etc., blev den jo overflødig ved æ, ø, aa, o og e og burde være indskrænket til a, i, u og y, men imidlertid blev Resultatet, at man efter af og til at have prøvet og forkastet Former som soort, good,

Soolen (endnu hos Baggesen Moos (Planten)), i ret stor Udstrækning netop ved o og i meget lille netop ved a erstattede Fordoblingen med indskudt e (goed, Naer), medens man benyttede og gennemførte den ved e, hvor den let kunde undværes, ved i og i mindre Grad ved u. Allerede dette er nok til at vise, hvor vilkaarlig og overflødig Fordoblingen er. Og saa mistede den ogsaa ved e i og u mere end sit halve Omraade ved at udelukkes fra alle aabne Stavelser, saa at man skrev Muur men Mure, heed men hede; endnu 1816 skriver Baggesen besneete, Huuset, Leege, Paradiiset, reene, veemodig, viisende, men ellers nøjedes man i den gode Tid med at fordoble lang Vokal i lukket Stavelse. Da man omtrent samtidigt opgav at fordoble Endekonsonanten for at fremhæve den korte Vokal i lukket Stavelse (endnu Holberg skriver Hoff, Hugg, all, Hull, Tall, Øll, Rett, Forsætt, Spott, Forflyttning, Nattugle etc., ja endogsaa mod sin egen Regel totall, Sall, — og af og til langt senere: Troll, Hall (1826)), medens man vedblev at fordoble den i aaben Stavelse, var der for saa vidt Metode i Galskaben (hede Flammer med eet e, thi det korte hedde med to d, og veed med to e, thi det korte ved med eet d!). Men i de sidste tre Decennier har det vist sig, at den lange Vokal i hed er lige saa let genkendelig som den i hede og ikke behøver noget som helst ortografisk Apparat. Nu skriver selv en saa lidenskabelig Beundrer af den gamle Retskrivning som v. d. Recke i sin sidste Digtsamling: skred, red, bleg, Leg, Fingerpeg, Gren, Men, Sten, fler, Flid, Tid, Strid, vid, rig, Krig, fin, Pris, Visdom, Dun, brun, Mur, Hus, Brus, og jeg tror ikke, een af tusinde Læsere vil stødes ved disse Enkeltvokaler. Det er til visse ikke for tidligt, naar Ministeriet nu i 1888 gentager Holbergs Ord fra 1726: »disse dobbelte Vokaler reyse sig allene af Capricer og ere ikke fornødne

uden i visse Ord for at hindre Confusion som udi Mood og mod, en og een.«

Holberg træffer her Sømmet paa Hovedet, og han og Ministeriet, den nuværende Brug og den sunde Fornuft ere enige om at bevare Fordoblingen for at undgaa Forveksling*) og kun derfor; thi det og ikke at lære Udtalen, hvor den skal gøre Vokalen lang eller kort, er en Opgave for Retskrivningen. Derfor er vort sidste endnu uomtalte Middel til at sondre mellem lang og kort Vokal det stumme d efter l og n i kort Stavelse saa uangribeligt, thi det danner det klare og lette Skel mellem hele Rækker af Ord og Former**), der ellers vilde have alt uden Vokallængden til fælles:

anet — andet	lun — Lund
Bol — Bold	Lune — Lunde
een — end	man! — Mand
ene — Ende	Mel, mele — meld, melde
Buler — Bulder	Mil — mild
bryne — Brynde	en Mile — milde
fin, fine — find, finde	mine — minde
Fjæl — Fjæld	Mine — Minde
ful — fuld	Mule — Mulde
Fyn (Øen) — Fynd	Ol — Old
gale — Galde	Olen — Olden
gol — gold	pin — Pind
Grin — Grind	sen — send
gul — Gule	Sene — sende

*) Allerede Holbergs ene Eksempel Mood-mod viser, at man kan være meget uenig om, hvor det er nødvendigt at forhindre Forveksling, men herom senere under § 2.

**) At der mellem to Vokaler (i Flertal og Infinitiv etc.) vilde indtræde Konsonantfordobling, saa snart det stumme d fjernedes, forringer jo ikke d'ets faktiske Rolle, hvorfor jeg her tager enkelte af disse Former med.

Haan — Haand
hin — Hind
hine — Hinde
hel — Held
hele — helde
hul — Huld
Hule — hulde
Hyl — Hyld
hyle — hylde
Il — Ild
ile — ilde
Kane — Kande
kvæl — Kvæld
Kile — Kilde
Kule — Kulde
Lin — Lind
Line — linde

sin — Sind
Ran — Rand
ren — rend!
rene — Rende
Sjælen — sjælden
skral — Skrald
Skole — skolde
Sol — Sold
spile — spilde
Svin — Svind
Syn — Synd
trine — trinde
tvin! — tvind
van — Vand
Vin — Vind
Vine — vinde
vær! — Værd

At Forvekslingsfaren virkeligt er Motivet til dette stumme d, ses af, at d'et igen kan udelades, hvor to ligelydende eller ligeskrevne Ord paa l, n har kort Vokal, for igen at søndre dem fra hinanden: Huld men Hul, Kuld men Kul, Skind men Skin, Spild men Spil, Tind men Tin, trind men Trin, ikke at tale om Mand — man, Hund — hun, vild — vil etc.

I Sammenligning med denne lange Række ere de Ord, hvor Forveksling kun kan undgaas ved Vokalfordobling, forsvindende faa, og ingen har da heller prøvet at forsvare Fordoblingen fra denne Side. Selv Jessen opgiver den og skriver »det har vist sig« etc., og Bille, som naturligvis vil beholde den, beraaber sig karakteristisk nok kun paa Vanen. »»Set«, »sket«, »let« ere Ord eller Stavelser, som ellers overalt (»hilset«, »ønsket«, »handlet«) udtales kort, stundom næsten tonløst, det er en Hovedgrundsætning i vor traditionelt udviklede Ortografi

. . . og det er ligefrem Vold her at ville udtrykke lange Betonelser med den ene Vokal.« Ak ja, hvem skulde tænkt, at ogsaa Bille er en saadan Voldsmand. Vi ser jo, at Stavelsen -ned i genned, vænned, aned, baned, raned, hvined, luned, Linned etc. overalt udtales kort, stundom næsten tonløst, og dog skriver Bille som Heiberg og Hertz og alle vi andre ned (at gaa ned) med eet e: een Vokal til den lange Betonelse, det er ligefrem Vold! Og hvor grundigt har vi ikke i skurre, surre, murre, kurre, Gurre, Burre, Hurra, løbe sur etc. lært, at alle disse ur-Stavelser udtales kort, og dog skriver Bille som alle vore klassiske Forfattere Na*tur* meed eet u! Ligefrem Vold! Vold mod den lange Betonelse! Vold mod en Hoved-Grund-Sætning (et vidunderligt Ord!) i vor traditionelt udviklede Ortografi! Medmindre det da skulde være Vold mod den sunde Fornuft at opstille slige Sætninger, det være sig som Grund eller Hoved. Man ser let, at det hele Argument løber ud paa dette ret naive: naar vi ere vante til at læse seet, skeet, saa støder det os, første Gang vi træffe set, sket. Men selvfølgeligt, naar vi har set det et Par Gange, saa læser vi med fuldstændig Sikkerhed den ene Vokal som lang, lige saa sikkert som vi endogsaa midt under den herskende Vokalfordobling læste langt og kort i aned og ned, skurre og Natur.

At man paa en Tid, da det korte skurre, kurre etc. skreves med eet u, men det lange Muur, Skuur med to, at man selv dengang med umiddelbar Sikkerhed læste det ene u i Natur langt, det siger dog tydeligt og klart, at kan Skriften blot gøre Ordet kendeligt, saa skal vi nok vide umiddelbart at give det sin rette Udtale. Set og sket ere kendelige nok, lige saa fuldt som Natur, her er ingen Forveksling eller Misforstaaelse mulig, og er Vokalfordoblingen først opgivet, vil ingen falde paa at læse dem som sæt eller Kasket; en anden Sag er det,

om man ved to e vilde gøre leet kendeligt fra let, men derom under § 2. — Saa har vi

§ 9.

Jessens ustabile e. Som allerede omtalt kræver *Reglerne* ved Substantiver og Verber paa betonet Selvlyd dette e bevaret i Former som Søer, Køerne — tier, luer, vies, blues — saaede, tiede — troet, syet, og at dette er rigtigt, derfor fører netop Dr. Jessen et udmærket sagkyndigt og næsten for udtømmende Bevis. Striden drejer sig kun om eet meget lille og eet noget vigtigere Punkt, om man skal skrive leet, skeet, seet, sneet, teet eller sket, set o. s. v. og om de Verber, der *ikke* som bie, blues, grue, lue, tie, vie etc. i Infinitiv have e efter den betonede Selvlyd, om ogsaa de i Præsens og Passiv have ustabilt e eller ikke (ser, tror, bor eller seer, troer, syes).

Enhver Læser kan selv for sit Vedkommende afgøre Sagen, ved at lægge sin Udtale ind i de følgende Eksempler, som jeg udtaler og altid har hørt udtale paa den angivne Maade (fraset københavnsk Dialekt etc.). Altsaa: han er gaaet (meget sjældent gaat); der har han boet længe; — den er syet (mindst lige saa ofte som bot, syt), men derimod: det har jeg set saa tidt; — det er sket saa ofte; — det har vi ogsaa let af (aldrig leet etc.); i nuværende Udtale har de tre første Eksempler ustabilt, de tre sidste stumt e. Ved Præsens og Passiv maaske endnu tydeligere; vi siger alle: han tier aldrig; — nu bier jeg ikke længer; — jeg gruer for det, medens det stadigt hedder: jeg tror, jeg dør; — hun sidder og syr etc. Selv hvor vi lejlighedsvist drager Vokalen saa langt ud som muligt: nej, ser man det; — ja, det tror jeg; — bor han der! hører man kun een Vokal; e i boer, troer spiller ingen anden Rolle end e i Stoel, foer og

vaer og maa forsvinde som alle »understøttende« Eer. Saa vidt Læserens Øre og Udtale stemmer med min, er Sagen hermed afgjort.

Men lad os se lidt paa Jessens Beviser. Jessen støtter sig særligt til Digternes Brug af det ustabile e; dog før de omstridte Formers Vedkommende gaar det kun daarligt. Hos Holberg og Wadskiær — der findes de, men Jessen klager ynkeligt over, at »de metriske Manerer har ændret sig«; »hos nyere, fra Evald af og endnu mere hos Heibergianske Versificatorer« forsvinder disse Former. Og hvad slutter Jessen saa heraf? Mærkværdigt nok, at vore Digtere (fra Evald af) lider af »en versificatorisk Kræsenhed«, der fører til en »skæv Repræsentation af Sproget«, at de alle mer og mindre har »et fint, men kunstigt depraveret (!) Øre«, at kun Grundtvig har »et uforvansket Naturinstinkt« og heri bør være vort Forbillede. Saa tror jeg dog, vi andre hellere vil slutte, at vore Digtere paa dette Punkt som ellers overalt har opgivet de tvungne kunstige Vendinger, for at nærme sig den naturlige daglige Udtale; jeg tror, vi stadigt vil vise vore unge Begyndere til Heiberg-Hertz og ikke til Grundtvig, naar der er Tale om Form, Tale om Lethed og Korrekthed i Vers.

Holberg skriver ganske vist:

Han se-et blev at staae ved Floden sterk at grunde,

og altsaa er seet »berettiget i Dansk«. Men er det derfor berettiget i Nydansk? Er det mere berettiget end det Holbergske Sol e skierm, Franck e rig og Bær e ndom? Eller for at tage et nærmere Eksempel, som Jessen selv berører: Holberg skriver ogsaa:

Ved Reforma-ti-on man Aarsag har at bæve . . .
I slig Proces-si-on Gudinden sig henlister . . .
Slig Protesta-ti-on dog giøres af enhver . . .
En mægtig stor Reduc-ti-on
Jeg troer, man fik at høre . . .

Hun med Permis-si-on at sige svanger er . . .
En Altera-ti-on mig sidder end i Blodet etc. etc.

Altsaa ere disse Former »berettigede i Dansk«, og dog er det klart, at hvis vi her stavede, ikke efter Reglerne for fremmede Ord, men efter vore egne Skriftlove, maatte vi nødvendigt skrive Reformasjon, Procession etc.; Udtalen —si-on fremtvinger jo tilmed en Bitone paa tredje sidste Stavelse, som er nær ved at gøre os Ordene ukendelige: Alterati-on, Protestati-on. Men lige saa lidt kan Holbergs Eksempel paatvinge os Skrivemaaden se-et.

Lad os være rundhaandede og indrømme, at det endnu kunde falde en Digter ind at rime se-et og ske-et, og lad os være billige og indrømme, at sy-er og tro-er ikke ligger fjernere fra vor Udtale, end at de kan taales, naar de anvendes med Takt, — hvad saa? Saa er det dog lige vist, at det indskudte e i seet og troer i den gode Udtale er stumt, og kun et vildt Jessensk Principrytteri kan finde paa at kræve, at Slægt efter Slægt Millioner og atter Millioner af Gange skal skrive se-et, fordi denne Form er brugt en Snes og maaske vil blive brugt endnu een eller to Gange i vor Literatur. Ministeriets Skrivemaade øver hverken Vold med Sproget eller Digterne. Fordi vi skriver Sky-er, vil ingen hindre Digterne i at rime Skyr paa Tyr eller flyr, og fordi vi skriver tror, kan Digteren lige fuldt anvende tro-er, ja rime det paa Roer — hvis han kan komme godt fra det. I bægge Tilfælde vilde det, at vi efter den nye Regel skrev to Stavelser, hvor vi virkeligt udtale dem (Byer, boet), medens vi sløjfede det stumme e, medføre en ubetinget og ikke ringe Fordel, idet Digterne saa ligesaa naturligt vilde skrive Byr, hvor det skal være een, og troer, hvor det skal være to Stavelser. Slaar vi op paa Heibergs: »Held os den Gamle med rimfrosne Lokker«, finder vi her i første Strofe flyer, fornyer, Skyer

som Rimord i Strofens korte Linier, og der er sikkert talrige Læsere, som maa se hen til de følgende Strofer, for at faa at vide, om dette skal være mandlige eller kvindelige Rim. Læser vi disse fire Linier af Hertz:

. . . at dette og hver anden dygtig Idræt
Skal i den nye Tid tage sig sin Plads
Og efter Pladsen agtes og bedømmes.
Men see! Den nye Tid haster som en Bjærgstrøm, —

saa vil man uvilkaarligt prøve paa at læse »den ny-e Tid« og maa først hakke sig gennem Rytmen, for at læse det rette ny Tid. For alt sligt vil vi blive fri, saa snart det staar fast, at nye, troer etc. altid skal læses som to Stavelser, og at det udtalte ny, tror skal skrives uden e. Jessen siger vel, at »dobbelt Skrivemaade er upraktisk«, men glemmer, at dobbelt Udtale kræver dobbelt Skrivemaade, og at Dobbeltheden kun vil forekomme i Poesi eller for Forfattere med særlig stilistisk Sans. Her straks med Sikkerhed at kunne angive, hvad der er hvad, om der skal læses ny eller nye, vil være en stor Behagelighed for Forfatterne og en simpel Høflighed mod Læserne.

Og dette er Jessens eneste »Bevis«, ellers møder vi kun Paastande og buldrende Kraftord. At alle gode Digteres Praksis, at selve Sprogbrugen staar Jessen imod, det bevæger ham ikke. At Verber paa betonet e, o, ø og aa i Præsens udelukker eller kun meget vanskeligt tager e, medens Verber paa i, u, y som Regel kræver e, hvad allerede Rask har bemærket i sin vakre Afhandling om den danske Grammatiks Endelser, det anfægter ikke Jessen. Han bliver ved sit. I alle disse Ord *skal* det ustabile e findes og *skal* det forholde sig ens, og naar det gør det, er unægteligt alle Forsøg paa at udskille nogle af dem, som om de havde stumt e, »falske og ugyldige — fører ind i egenmægtige Ukaser, komplet Forvirring.« Ja ganske vist, naar blot Oversætningen

var bevist. To Gange siger Jessen: »Naar man dog i Vers kan taale Knæ-er, tro-et, se-et, saa ses ikke, hvorfor man ikke skulde kunne bruge Verbalformer som tro-er, tro-es i alle de samme Stillinger . . . Kan i Vers taales en Fri-er, forny-et, fri-et, saa kan selvfølgeligt (!) lige saa godt taales tro-er, tro-es.« Her har vi den myndige Filolog, der mestrer Sprogbrugen. At denne Konsekvens just ikke er saa selvfølgelig, at vi tværtimod meget godt kan sige fri-er, ti-er, uden derfor at kunne sige tro-er, det har Jessen selv ved de tilsvarende Adjektiver været uforsigtig nok til at gaa ind paa. Vi siger og skriver alle den ny-e, men vi kan ikke sige den ædru-e, den sanddru-e, og vi foretrækker den snu for den snu-e; og endnu nærmere: vi siger og skriver alle den fri-e Mand, men den graa-e Sky, den blaa-e Blomst, den tro-e Svend ere Umuligheder; — svarer det ikke paa det nøjeste til, at vi siger ti-er, befri-er, men gaar, tror, bor? Hvad kunde det nytte, om saa alle Filologer erklærede: da vi siger den frie, den nye, kan vi selvfølgeligt lige saa godt sige den graa-e, den blaa-e? Det vilde dog ikke forandre vor Udtale. Hvorfor vi ved Adjektiver som ved Verber gør denne Forskel, det har jeg selvfølgeligt ingen Anelse om, og Grunden er Retskrivningen aldeles uvedkommende, for den er det nok, at det er Sprogbrug.

At Bille som en ægte Ridder uden Frygt og Lyde end ikke er fornøjet med Jessens e, men yderligere forlanger e i den troe, de troe, at troe, vi troe etc., er der næppe nogen Grund til at dvæle ved. Og forøvrigt er Bille her kun et Ekko af Jessen. Jeg tillader mig kun eet lille Spørgsmaal. Naar »grammatisk Følgerigtighed og Tydeligheden« efter Bille kræver, at man skal skrive: han maa, men de maa e, de saa e, de gaa e etc., hvor kommer saa Følgerigtighed og Tydelighed ud af det med han bør og de bør, de tør, de fik, de gik, de fandt, de

vandt etc.? Skriver Bille maaske »følgerigtigt og tydeligt« de børe, de fike, de vandte?

En god Analogi til tier—tror har vi i Brugen af j efter d, l, n, som jeg derfor drager herhen fra § 15. Ogsaa her erklærer Jessen, at alle disse Ord forholder sig ens, medens Sprogbrugen er afgjort derimod. Vi siger alle, at gaa paa Kome-di-e, men vi *kan* ikke sige en Vadskeba-li-e; til Komedie slutter sig oftest Fami-li-e, medens Li-ni-e Linje, O-li-e Olje gaar jævnsides, derimod hører tredje, Vilje, Talje, Tilje etc. altid og afgjort til Rækken Balje: ogsaa her svarer Reglernes Forskrift paa det nøjagtigste til Sprogbrugen. Ligesom ved e giver Jessen en Række Vers, hvor Vilje etc. ere brugte som tre Stavelser, men her er ved de nyere Digtere indløbet en Misforstaaelse. Naar i nyere Vers Vilje, Lilje udfylder Skemaet —⏑—, saa er Udtalen selvfølgeligt ikke Vi-li-e, Li-li-e, men Ordet afgiver to Arsisstavelser, Vil-je Lil-je, og den manglende Thesisstavelse udfyldes ved (som ogsaa ofte i daglig Udtale) at dvæle paa første Stavelses lange l. Selv et mindre øvet Øre vil straks opfatte Forskellen i Heibergs

Og se, De hendes Vil-je kan bøje,

sammenlignet med Wadskiærs:

Og hver udaf Gudinderne
meddelte mig en Li-li-e.

Jeg kan næppe tænke mig, at Jessen virkeligt som en Skoledreng skulde skandere det Heibergske Vers: og se, De hendes Vi-li-e kan bøje, i hvert Fald haaber jeg, at ogsaa Dr. Jessen vil finde de følgende Rim afskyelige:

I troe vi have maa et e,
det er vor faste Vi-li-e,

eller:

Hr. Jessens Skrift er meget net,
den har dog hist og her en Plet,

men ren, naiv og hvid at se
er Billes som en Li-li-e.

Jessen vil vel sige, at det afskyelige her ligger i Rimet paa Bitone og ikke i Trestavelses-Udtalen, men min kæreste Hr. Doktor, ogsaa Rim paa Bitone ere jo »berettigede i Dansk«, de vedblev at forekomme helt ind i dette Aarhundrede, og det er kun disse kedelige Digtere fra Evald til Drachmann, der af »versificatorisk Kræsenhed«, som Følge af deres »depraverede Øre«, mere og mere har faaet dem til at gaa af Brug. Og selv om vi ser bort derfra, saa skulde Dr. Jessen blot foreslaa een af vore nulevende Digtere, lige meget om det var Giellerup eller Thor Lange, v. d. Recke eller Drachmann at bruge Li-li-e eller Vi-li-e som trestavelses daktyliske Rim, saa vilde han faa Svar. Endelig vilde jeg gerne høre Dr. Jessens Mening, om den hele Række Former Vilghe, Vilge, Vilye, Vilie, Villie, Vilje, om den dog ikke viser, at Skrivemaaden Vilje er historisk berettiget?

Saa havde jeg endda nær glemt det mærkeligste af alle Jessens Argumenter. Han paastaar, at Skrivemaaden *Villie, troer* omfatter bægge Udtalemaader Vilje og Vilie, troer og tror, og derfor, siger han, er det den eneste mulige. Thi »det rigtige kan ikke gøres uskriveligt«, »det er ugørligt at indrette Ortografien efter en bestemt Klasse Digtere«, vi maa skrive, saa at Stavemaaden omfatter al »divergerende Digterpraksis«, gammel og ny! Det er Skade, at det ikke er en ulykkelig Minister, som har fundet paa denne vidtrækkende Retskrivnings Lov, saa skulde vi set Jessen slaa sig løs, boltre sig i Grovheder, i »fjollede Attentater mod den sunde Fornuft« etc. Nu gaar det som med Akilles's Lanse. Ingen uden Akilles selv kunde svinge det mægtige Skaft af Pelions Ask, og ingen uden Jessen kunde tilstrække-

ligt stemple disse Jessenske Sætninger, der virkeligt fortjente at angribes af ham selv.

Lad os illustrere dem med et Par Eksempler. Vi skriver alle: du er, men Digterne særligt i tragisk Stil bruger atter og atter Formen: du est. Ingen vil nægte, at dette est er rigtigt Dansk, og »det rigtige kan ikke gøres uskriveligt«. Hvad saa? Ja saa maa vi vel herefter skrive: du erst, som man i gamle Dage skrev du vaarst, du tørst (var, tør). Det falder lidt løjerligt, men vi kan vel vænne os dertil og forstaa, at i erst er er for Smaafolk som os og est for de hastemte Tragikere.

Et andet Eksempel. Tidligere (endnu ind i dette Aarhundrede) skrev man jævnligt: kuns, ikkuns, og lejlighedsvist kan man endnu høre dette kuns udtalt. Det er rigtigt og maa altsaa skrives; det vilde jo ogsaa være Synd at berøve Digterne saa fortrinligt et Rim paa Punch, ikke at tale om flotte Vise-Vendinger som

det er kuns
en Stunds
Betænkning, det gælder om etc. etc.

Skal vi saa skrive kuns? Ja, hvis vi blot turde tro, at dette nu ogsaa omfatter Udtalemaaden kun. Jeg er ikke vis derpaa, og forsigtigere var det at skrive: kunskun og ikkunsikkun! Saa var vi sikre! den Form maa omfatte den gamle, den nuværende og enhver fremtidig Udtale af kun, og selve Dr. Jessen maa her sige: ja nu kan det være nok.

Dette var Reglerne om Vokalsystemet. Medens det ved Konsonantsystemet kun var f og v, der søgte at fortrænge hverandre, saa er her omvendt a den eneste ret skikkelige Vokal, der ikke ligger i Strid med sine Søskende. Vel har Udtalens Overgange fra aa til a og a til aa ofte fremkaldt vaklende og forældet Skrivemaade som hart, Hand for haardt, Haand og omvendt (endnu hos Holberg) Daatter (Dotter), taalt, fortaalt

for Datter, talt, fortalt etc., men i Øjeblikket er der næppe mere end et eneste Ord i Sproget, hvor aa og a brydes, nemlig Maatte (Gulvmaatte), der som Regel skrives med aa, medens Udtalen i hvert Fald er delt mellem aa og det etymologisk berettigede a (latinsk matta).

Som Tillæg til Vokal- og Konsonantsystemet har vi

Fremmede Ords Skrivemaade, § 22 og 23.

Reglerne sondrer her, mellem de Fremmedord, som har faaet Borgerret i vort Sprog, saa de ikke føles som fremmede, mellem de, der ikke ere naaede saa vidt, men dog bruges og kendes af alle, og endelig de, som fuldt ud bærer Præget af Laaneord; de første kræves skrevne efter vore egne Skriftlove, de sidste efter vedkommende Sprogs, medens de mellemste delvist maa aflægge deres fremmede Dragt. Som vi alle veed, er der heri intet nyt eller revolutionært, her er kun udtrykkeligt udtalt, hvad der for længst har været Skriftbrug for os alle. Heller ikke er der i Gennemførelsen nogen som helst »unødig Purisme« (Bille), tværtimod, vor paa dette Omraade ret kræsne og lunefulde Smag er respekteret til det yderst mulige. Der skal ikke blot som før skrives j, g og ti for sj (Jalousi, Geni, Nation etc.), hvor Rasks Misformer Sjene, sjalu etc. vel vilde støde os alle, men c for s (Centrum, Cirkel) og stumt c (Scene) bevares, ja selv W i Whist etc., og der optages kun Fordanskninger, som allerede helt eller delvist har faaet Hævd som k for c (Vokal, Konsonant) og ch (Orkester, Katekismus), f for ph (Filosofi, Fysik), t for th (Trone, Teologi) etc. Dette skulde man tro maatte være de konservative Kritikere til Behag, men lad os høre:

Jessen siger: »Ved Ukas forbydes det Folk, der lære Græsk, Latin, Fransk og Tysk, at skrive paa europæisk, traditionel dansk og korrektest mulige Maade f. Eks. ph th ch c etc. Den, der vover at stave korrekt, maa betænke Følgerne« o. s. v. Men Jessen da selv skriver Plog og Skog paa Grund af oldnordisk plógr, skógr (Jessen tillader vel, at jeg regner oldnordisk til de europæiske Sprog?), mon han skriver Anggurk og Petrosilje til Minde om *ἀγγούριον* og *πετροσέλινον*, Scrin og Schole efter latinsk scrinium og schola, Dantz og Critique efter det tyske og franske Forbillede etc.? Eller veed Jessen ikke meget bedre end jeg, at vi engang virkeligt skrév Schole, at endnu Holberg krævede Fruct skrevet med c paa Grund af fructus, Pact paa Grund af pactum, og at vi dog ubønhørligt har opgivet denne »europæiske, traditionelt danske og korrektest mulige« Skrivemaade? Kunde Jessen ikke langt bedre end jeg nævne talløse Eksempler, hvor europæisk c og z, ch og q, hvor Endelserne gue og que etc. een Gang for alle er kastet i Affaldsdyngen? Tror Jessen virkeligt, det er Retskrivningens Opgave at tvinge den skrivende til at gruble over alle mulige Ords Oprindelse og deres Stavemaade i Modersprogene, at det er en Forfatters ædle Maal at vise, at han hører til »os, der lære Græsk, Latin, Fransk og Tysk«? Og tror han det ikke, hvortil saa denne Haan over Regler, hvis historiske Berettigelse Jessen kender saa meget grundigere end vi andre? Hvad tjener disse vilde Fagter til? Vil Jessen forbyde os at skrive Skole og Vokal, Kor og Orkester med k, saa vil vi gøre det uden hans Tilladelse, det er det hele.

Tilmed er det ikke sandt, at Ministeriet forbyder c og ch; det forbyder c og ch for k, men det *paabyder* c for s, ch for sj, og det gør dog en Forskel. Selv den ivrigste Polemik misklæder det egenligt ikke, aabent og ærligt at give Modstanderen sin Ret, jeg haaber, at Jessen

forstaar disse Ord, skønt jeg ikke paa europæisk skriver ehrlig og Polemique? Og endnu værre! Jessen siger: »Vi tilkendegive allernaadigst, at sk betegner Lyden af tysk sch. Eller er det maaske Udtalen, vi beordres til at forandre? Ja, hvorfor egenligt det ene mindre end det andet? Man skal kommanderes til »det nordiske« (!) Men hvorfor forbydes saa alligevel Skeni? er det nordisk og skentilt anordnet« etc. Dette er lidt ondartet, thi det er rene Fantasier. Jeg indrømmer, at Afsnittet om sch er klarere og udførligere fremstillet i Reglerne af 89 end i Reglerne fra 88, og Lægfolk som Bille eller jeg kunde maaske ved flygtig Læsning tage fejl. Men Jessen hører jo til de kyndige, og ikke at tale om de talrige Eksempler under II, saa er Slutningsordene: »Dog ombyttes aldrig (selv i fuldt optagne Fremmedord) ch, g, j eller ti med sj eller lignende«, saa tydelige, at de ikke kan misforstaas, naar man ikke for enhver Pris vil misforstaa. Da nu Jessen selv, dog vel som alle vi andre, skriver sch eller sj med

j i jaloux	sk i Skema, spille Skak
g i Geni	sh i Shirting, Shah, Sheik
ch i March	sch i Gletscher, rutsche
ti i Nation	sj i sjofel, Sjal,

og da *Reglerne* paabyder, at alt dette skal bevares, og kun lidt konsekventere end almindeligt gennemfører sk i Ord som Marskandiser, Skaberak, Droske etc., med hvad Ret tør saa Jessen sige, at Ministeriet vilkaarligt kræver Skrift og Udtale forandrede og gør det til Fordel for det nordiske? Er Skrivemaaden Skema, Droske mere »nordisk« end Jalousi og Geni? Kan Ordene »g ombyttes aldrig med sj« paa nogen Maade forstaas, som om Ministeriet ønskede at skrive Sjeni, end sige Skeni? At en flygtig Læser kunde forvildes ved at se sine egne Regler codificerede, kunde tro, at det var nye Paafund, »nye Musefælder for ulykkelige Eksaminander« (Bille),

det kan man indrømme, men for en Sprogforsker som Jessen maatte Misforstaaelse være umulig. Jeg kan derfor kun forklare mig hans Angreb paa een Maade: han maa lide af Ministerskræk. Maaske han som hin »stridbar Helt fra Wiborgs høye Skole« har svoret aldrig at slutte Fred med et Ministerium:

Thi før man fede Sild i Vester-Hav skal savne,
Før store Skibe skal ved Wiborgs Porte stavne,
Før Prokurator skal forlige mindste Sag,
Før jeg skal slutte Fred . . .
jeg ender aldrig Legen:
Selv bedste Regula, ja var det end min egen,
Naar den udstedet blev af Ministerium,
For mig den være skal horribel, skæv og dum,

og et saa højtideligt Løfte det bør at holdes! Skulde der gaa nogle Skippund Høflighed og nogle Lod Korrekthed og Retfærdighed i Løbet, det faar at være.

Billes Bemærkninger til § 22 og 23 ere ret tarvelige, men naturligvis ubetinget dadlende. »Værst gaar det ud over vore Laan fra det franske Sprog, hvor Reglen bliver den, at vi skulle skrive de fremmede Ord efter fransk Orthografi, men med Udeladelse af det stumme e i Enden« (!). Den, der har set, hvor stort og omhyggeligt et Arbejde der er nedlagt i denne Paragraf, hvad det om sch anførte allerede er nok til at vise, maa unægteligt forbavses over en saadan Gengivelse! Men Bille fortsætter: »Derved fremkommer da saadanne besynderlige Misfostre som« — — — ja som det af Bille selv stadigt benyttede Orthografi! Hvorfor Pokker skriver Bille ikke Orthographie? Saa slap Bille for eet »besynderligt Misfoster«, og det tilmed et dobbelt besynderligt, da hans Orthografi har europæisk th i anden Stavelse, men fordansket ph = f i fjerde Stavelse, hvad der ser saare ilde ud. Har Bille forresten ikke lagt Mærke til, at selv Jessen, der ellers skriver Fremmedord

saa europæisk som muligt, at selv han stadigt udelader dette Slutnings e f. Eks. i Orthographi, Etymologi, Pedanteri, Theori etc. Da Bille nu har paa sin Samvittighed at skrive f for ph, k for c etc., var det saa værd at beskylde den stridbare Jessen for at skabe besynderlige Misfostre, var det værd at bebrejde Ministeriet, at det konsekvent udelader dette stumme e, som Bille selv udelader paa et Par urimelige Undtagelser nær (skriver mon Bille en Theori*e*, en lang March*e* etc.?), med eet Ord værd saa tydeligt at røbe, at man slet ikke har tænkt over det, man vil rette og forbedre? Man undser sig næsten ved at gendrive Kritikere af denne Styrke, og jeg skal gaa ganske let over Billes Dom om § 23: »med Navnene tages det aldeles vilkaarligt« (!). Reglen er saa klar som vel muligt. Geografiske Navne skrives, f. Eks. franske efter fransk Skrivebrug etc., medmindre de ere fordanskede, thi saa skrives de paa Dansk! Det er det hele og er selvfølgeligt den Regel, vi altid har fulgt. Det vilde være affekteret at skrive Bloa, Disjaang, Niaar, derfor skriver vi Blois, Dijon, Niort; omvendt vilde det være affekteret at skrive la France, Bourgogne, Lorraine, vi skriver Frankrig, Burgund og Lotringen. Og een af Delene! Enten la France eller Frankrig, og har vi valgt den fordanskede Form, maa den skrives paa Dansk med k og ikke paa europæisk som Francrig eller lignende, hvad der hverken er Fugl eller Fisk. Det er hele Hemmeligheden! Nu haaber jeg, Bille vil komme over alle sine Betænkeligheder ved § 23, vil opgive sin Bekymring for det ikke fordanskede Rhone, der altsaa beholder sit h, og indrømme, at hans »aldeles vilkaarligt« for at tale Jessensk er en »kolossal positiv Fadæse«. Naar Bille paastaar, at »gode Forfattere ikke har accepteret Udeladelsen af stumt h i Fremmedord«, saa er det en Fejltagelse, da Bille sikkert regner f. Eks. Professor Høffding og A. D. Jørgensen til de gode Forfattere.

C

Ordregler.

§ 3

forlanger den gamle Stavelsedeling brugt. Naar man f. Eks. i Jessens tidligere Afhandlinger har set den nye i Virksomhed, set Delinger som and-en, sjæld-en, oprindelig, Lævn-ing, nord-isk, systemat-isk, Indflyd-else, Stavelse etc., saa er det klart, hvad der fra vort Synspunkt er det rette. Den nye leder vor Opmærksomhed hen paa et aldeles underordnet og ligegyldigt Punkt, tvinger os til at sondre mellem Stamme og Bøjnings- eller Afledningsendelse, hvad der ikke er enhvers Sag og kun er unødigt Tidsspilde, medens den gamle, at drage Konsonanten eller den sidste Konsonant over til følgende Stavelse, kan praktiseres af enhver og aldeles uvilkaarligt. Den og ingen anden stemmer med Retskrivningens Natur.

Desto beklageligere er det, at Ministeriet her gør en Undtagelse fra den gamle Stavelsedeling, kræver, at der skal sondres mellem g og ng, hvor det er een Lyd, mellem v som Konsonant og v som sidste Lyd i Tvelyd, kræver, at der skal deles læng-es, mang-en, Gæng-e, Sav-en, Plov-en, Rov-et. Jeg stiller dette sammen med, at Ministeriet (som før berørt, i en Anmærkning til § 13) vel ikke paabyder, at der skal bruges to Tegn for ø, eet for aabent og eet for lukket ø, men dog ønsker at forberede Indførelsen ved at lade Skolebøger trykke med Dobbelttegnet ø, ö. Dette er aabenbare Indrømmelser til de fonetiske Krav paa en Lydskrift, de strider mod samtlige øvrige Paragraffers hele Retning og Aand, mod alt, hvad vor Retskrivnings Historie lærer os om Nutidens Opgave, og fra vort Synspunkt maa der gøres principiel Modstand herimod.

Man kunde sige, at det er underordnede Punkter, og at intet af dem vil volde særlig Vanskelighed, men dette gælder i det højeste kun om ng. Her vil maaske nok de fleste kunne høre, at der i Ord som Sang, synge, Klangen, bange, Engen, Drenge, Bringe, Tingen, Konge, Tungen, runge, Klynge, tynge, Vænget, længe og talrige andre ikke høres noget g, men kun en ejendommelig n-Lyd, meget forskellig fra virkeligt n g som i angaa, angive, Genganger, gengive, Gengæld etc., men fonetiske Eksperimenter volder dog her som altid den skrivende Bryderi. Siger vi end maaske altid Ting-en, nærmer Udtalen sig i hvert Fald ofte til Ting-gen, Kong-gen, maaske særligt efter ubetonet Vokal i de talrige Ord paa ing: Honningen, Lønningen, Sendingen, Vendingen etc., og hvad skal vi gøre med de Ord, der konstant har ng g og ng k, skal vi maaske skrive enggros, enggagere, Gonggong, Jongglør, Benggalen, Fenggo, Finggal, Unggarn . . . Tangke, vangke, vingke, Bungke, Rængker, sængke etc.? Langt værre er det ved Tvelyden; dels er Udtalen her mere skiftende, dels lader Reglen sig ikke gennemføre uden at krænke Ordbilledets Konstans; vi siger baade Skov-en og Sko-ven, Plov-en og Plo-ven, dov-en og do-ven, syv-ende og sy-vende, og der skal skrives Trav-et men tra-ve, Rov-et men rø-ve etc. Værst endelig ved ø; her vil kun et forsvindende Mindretal med Sikkerhed kunne henføre enhver mødende ø-Lyd til een af disse to Rækker: Brønd, Brøde, Død, følge, høre, køle, løbe, løfte, mør, Sø, Stød, øde, øge, ønske, Øre, øvre, men Bön, Börn, dömme, Dör, grön, göre, Hjörne, Lön, Sön, spörge, skönt, större, öm, Örn etc., ikke at tale om Tvetydigheder og Nuancer, især ved Stødtone, som først, Mørke, mødt (ø eller ö?) etc. De fleste vilde nødes til at lære alle Ord med ö udenad.

Og hvad vandt vi saa ved alt dette Besvær? Ikke det, der kan ligge paa en Negl! Udtalen vilde ikke

blive det mindste sikrere; det er netop eet af de mange Beviser paa dens Uafhængighed af Skriften, at vi efter i Aarhundreder at have skrevet det ene ø, stadigt udtaler to, at ikke eet Menneske i Danmark selv i ganske analoge Stavelser, ja selv i nøjagtigt den samme Stavelse, udtaler lukket ø som aabent, ør som før (för) eller før (för) han kom som en før Mand. Denne Sondring staar fast, ikke behøver den nogen Støtte i Skriften. Og naar Udtalen vakler mellem Skov-en og Sko-ven, er det til visse ikke Retskrivningens Skyld, det er kun den korte Tvelyd i Lov, syv etc., der kæmper mod den lange Vokal + Konsonant i Lo-ven, sy-vende etc., et Forhold ingen Retskrivning vil kunne forandre. Heri ligger allerede, at den ukorrekte Skrivemaade ikke volder nogen som helst Vanskelighed ved Læsningen; at Seng-e skulde være tydeligere end Sen-ge, Behov-et end Beho-vet, bör og sömme end bør og sømme, det vil næppe nogen vove at paastaa. Men hvad vi tabte, er klart. I Stedet for som nu at give Skriften hvad dens er og Udtalen hvad dens er, i Stedet for roligt og ubevidst at skrive ø overalt, skulde vi saa, hvergang vi traf et ø, til at gruble over lukket eller aabent? til at lede de Par Ord frem, hvor vi fandt Forskellen tydeligst, og ligesom ved en Stemmegaffel prøve, hvad der var hvad. I Stedet for sikkert og instinktmæssigt at dele ng og ov som alle andre Stavelser, skulde vi nu rent til Unytte tvinges til at tænke over: Tvelyd eller Vokal og Konsonant, Nasal eller n + g? Dette er saa klart og direkte som muligt en Forsyndelse mod Skriftens højeste Lov: ved de simplest mulige Midler at lede Opmærksomheden umiddelbart hen paa Indholdet.

Og ikke kunde vi blive staaende ved Seng-e etc. Det er en aabenbar Modsigelse, at det ellers overalt skulde være os tilladt at skrive den gutturale Nasal som et virkeligt ng, Tvelyden som et ov, medens vi paa et

saa underordnet og ligegyldigt Punkt som Stavelsedelingen skulde sondre mellem guttural Nasal og ng, mellem Tvelyd og ov! Resultatet vilde blive, at vi her som ved ø maatte have to Tegn. Og ikke kunde det blive derved. Naar saa fine Lydnuancer skulde udtrykkes i Skriften, med hvad Ret kunde vi saa berøve det tonløse Bøjnings e, det bløde d, det bløde g eller g = ch o. s. v. deres Tegn? Vi vilde eet. to, tre være midt inde i Lydskriften.

Som sagt er Faren i Øjeblikket ikke stor; det dobbelte ø ønskes kun forberedt, Udtryk for Nasal og Tvelyd kræves kun ved Stavelsedelingen, og i Bemærkningerne til § 14 siges der endogsaa, at det er umuligt at indføre u eller et nyt Tegn for v i Tvelyd, men lige beklageligt er det, at Ministeriet, der ellers har styret saa sikkert mellem de kæmpende fonetiske, etymologiske, historiske og traditionelle Synsmaader, her er strandet paa det fonetiske Skær, og lige nødvendigt er det at gøre Modstand i Tide.

For Sikkerheds Skyld gentager jeg endnu en Gang min Hovedsætning. At skrive sejsten er *ikke* en fonetisk Grille, thi Tvelyden ej hører til de i vor Retskrivning anerkendte Lyd, og den skrives med ej, eg, ig o. s. v., men med Undtagelse af det ene Ord seksten ellers aldrig med ek. Ikke *kan* Loven om Lydtegnets Konstans fremkalde en mere beskeden eller mere berettiget Ændring. Derimod er det en fonetisk Grille at skrive tör og gör, Hung-er og Ring-en etc., thi det er at paatvinge os Lydsondringer, som vort Alfabet ikke vedkender sig, og som vor Skrift for længst har vist ere overflødige, det er at forlede os til famlende og møjsommeligt at tænke os til, hvad vi nu udfører med Instinktets Sikkerhed, tvinge os til at blive os Lydnuancer bevidste, som vi nu udtaler og gengiver paa den letteste og paalideligste Maade af Verden, nemlig uden at have den svageste Anelse derom.

Ære være Lydfysiologi og Lydlære! Naar de benyttes af den kyndige, kan de belyse Sprogenes indbyrdes Forhold og føre Sproghistorien tilbage langt ud over den historiske Tid. Naar en Mester som Vilhelm Thomsen ved Hjælp af Lydovergangene i sin klassiske Afhandling viser, at det er de gotiske Sprog, der har paavirket de finske, og ikke, som endnu Rask mente, omvendt, saa er det for Historikeren og Mytologen ikke mindre end for Sprogforskeren en virkelig Velgerning, et ledende Fyr i et hidtil upassabelt Farvand. Men derfor er og bliver Lydlæren dog selv for Fagmænd kun et Middel, et Redskab til sproghistorisk Brug. Den, der sit hele Liv blot bevæger sig mellem Læber og Stemmeridse, vil vi, selv om han med fuldendt Sikkerhed forstaar at skelne en Tungespids-Lyd fra Tungeryggens Lyd, dog snarere kalde en Pedant end en Filolog. Og for Folk som de er flest er Lydfysiologi det værdiløseste af alt, det unyttigste, vi kunde faa at slæbe paa.

Naar de nye Rekrutter møder til Øvelse, plager man dem ikke med Maaneders Foredrag om Sener og Muskler, om Gang, Fald og Benbrud, men man stiller dem op og kommanderer: een! to! tre! højre-venstre! højre-venstre! Naar de unge Lærlinge møder paa Værkstedet, forlanger man ikke, de skal studere Mineralogi og Botanik, kende Metallernes Udsmeltning og Trælastens Udskibningssteder, men man giver dem Materiale og Værktøj i Haanden og lader dem tage fat. Og naar Børnene møder paa Skolen, saa vaage man over, at de faar en god Udtale, saa bibringe man dem et Kundskabs- og et Følelses-Indhold, saa rigt at de kan have noget at udtrykke, og saa lade man dem forøvrigt med Sindsro pr. Hukommelse indprente sig, at V i n d siger Vend, at S e n - g e n siger Seng-en, at f ø r siger för og siger før! Men man tvinge dem ikke ind paa Forholdet mellem Udtale og

Skrift; skal de sidde og stirre paa selve Ruden, vil det kun hindre dem i at se, hvad der foregaar udenfor.

Paa en Tid, hvor hele Befolkningen, og det ikke blot de laveste, men ogsaa de mellemste Lag, ved Rigsdagsvalg og kommunale Valg skal træffe Afgørelse om Spørgsmaal, de ikke har den svageste Forstand paa, er der virkeligt andet at gøre end at vejlede i Lydfysiologi.

Dengang Grammatikken var Sprogvidenskabens Alfa og Omega, da førte den naturlige og berettigede Indflydelse, Filologerne nu engang maa have paa Undervisningen, da førte den til, at Grammatik næsten blev Skolens og Studiets Formaal, i Stedet for at den er et nødvendigt Onde, der skal meddeles i de mindst mulige Doser, i saa smaa, som de fremmede Sprogs Aand og Bygning paa nogen Maade tillader. Det begynder vi nu at komme ud over. Men lad os saa nu, da Lydlæren er blevet Filologernes Alfa og Omega, vogte os for, at vi ikke kommer ud i en endnu værre Misvisning, og lad os benytte det gode prøvede Husraad at stemme Strømmen i dens Udspring.

§ 4

vover (for at tale Billesk) vover at gaa ud fra, at hvert Ord skal skrives for sig, at altsaa en Forbindelse af to eller flere Ord kun skal skrives som eet Ord, naar den er blevet til eet Ord. Endvidere siger § 4, at en saadan Forbindelse er blevet til eet Ord, naar den kan bøjes som Helhed (Stormændene — de store Mænd), oftest naar første Led har Hovedtonen (en Stormand — en stor Mand), og naar den udgør eet nyt Begreb (en Stormand — en stor Mand)! Om disse Kendetegn, der ere saa klare og vejledende som muligt, siger Bille, at de ere »vidtløftige og forviklede«, han føler sig ude »paa

den glatte Is«, han falder »i Forbavselse over, at en Kommission af sprogkyndige, Modersmaalet hengivne Mænd har kunnet lade sig forføre til saa dristige Afvigelser fra den nedarvede Retskrivning ved selvskabte, rent doktrinære Regler« etc. Ja vist kan man falde i Forbavselse f. Eks. over denne Kritik eller over følgende: Ministeriet nævner mellem Eksemplerne paa participielle Sammensætninger med Hovedtone paa første Led »velopdragen« (i eet Ord), men tilføjer, at man naturligvis skal skrive vel opdragen i to Ord, hvor Udtalen kræver det. Men Bille, der dog »saa omhyggeligt har indprentet sig denne Paragraf«, ser kun det sidste og siger »vel opdragen — men det er ligeledes blevet eet Begreb og har tilmed nu ofte Hovedtonen paa første Stavelse«! Ja vist har det det, det staar at læse i selve Paragraffen tre Linier ovenfor, men skal vi nu falde i Forbavselse over denne Billes omhyggelige og samvittighedsfulde Kritik, eller skal vi efter vort foregaaende sige, det ikke er noget at undre sig over? Jeg veed det ikke, men vil foreløbigt lade Billes Kritik ligge, som den har redt.

§ 4 er den udførligste af alle Reglerne og uden Sammenligning det bedst gennemtænkte og gennemarbejdede af alle Forsøgene paa at bringe Orden i denne lidt forviklede Sag; at slippe bort fra Grundreglen og de tre Kendetegn ved et Billesk »Saltomortale« ud i den »nedarvede Retskrivning«, det lader sig ikke gøre. Bille er f. Eks. vred over Skrivemaaden: i Gaar, men Ordet forekommer allerede i den ældre Edda (to Gange — i Hamdism. 2, 30) og er der brugt som to Ord, og gaar vi fra Edda til *Peder Paars*, træffer vi igen i gaar i to Ord*) — det »nedarvede« er aabenbart ikke ganske

*) Da Gaar er et Adverbium, vår det vel korrektest at skrive i gaar med lille g.

eet med det, Bille lærte i sin Skoletid. Den historiske Bevægelse er denne:

I ældre Tid foretrak man at skrive ethvert Ord, der i det hele kunde optræde som selvstændigt, for sig, enten det saa var Led i en ægte Sammensætning eller ikke, f. Eks. der af, der efter, der paa, der til, her af, her efter, her paa, her til, alt for, end og, der for, der imod, al tid, over ens, al ene, til bage, oven paa, om sider etc. Fra Holberg har jeg noteret: en hver, i sær, hart ad, kand ske, saa velsom eller saavel som — en til Skyndelse, en i Rettesættelse, udi Stand, udi Sinde — at i agt tage, til intet gøre, til Side sætte — al Verden, paa Livs Tid, en Linie Dandser, Levnets Midler, Fæderne Land, et hoved Feltslag, en ene Volds-Herre — Fiske-Baad, Etats-Raad, Arve-Dronning, Gien-Part, næse-viis, det merck-værdigste etc. At der omvendt forenes, hvad vi nu adskiller, er meget sjældent; fra Holberg mindes jeg kun den ejendommelige Sammenskriven af for i Betydningen altfor: forsterck, fortit, forlang, forslem.

Naar man nu ikke blot gennem hele vor Literatur langsomt og Skridt for Skridt vænnede sig til at forene, hvad der virkelig hørte sammen, skrive de ægte Sammensætninger i eet Ord, men til sidst i Decennierne før og efter 1800 ligefrem løb Storm og kom langt ud over Stregen, saa ligger det vistnok i følgende: Netop paa den Tid begyndte man nemlig at bruge Sammensætninger i et hidtil uhørt Antal, lod Ordforbindelsen afløse Genitiv eller Præposition med Styrelse, ja Bisætning og skrev Naturkræfterne for Naturens Kræfter, Kundskabsdriften for Driften til Kundskab, Fødselstid for Tiden, da noget fødes etc. Vi fik derved en moddere, fyldigere, indholdsrigere Stil, men hos dem, der gik videst, som H. C. Ørsted eller H. N. Clausen, gik det unægteligt for vidt, og man vil straks ved første

Øjekast paa de evige langstrakte Ord kunne kende en Side af disse Forfattere fra en Side hos de ældre lige fra de gamle Provins-Love til Holberg. Men naar man drev det til at skrive Bifaldsbevidnelse, Vaabenstilstandsforslag, var det kun ganske naturligt, at man tillige kørte de uægte Sammensætninger i eet, og det lige fra ligesaalidet og isaahenseende til isintid og han isindehavde.

Herimod er det nyttigt at hævde Grundreglen for al moderne Skrift, at ethvert særligt Ord skal skrives for sig. Det er ikke blot korrekt at vende tilbage til den gamle Skrivemaade: hvilken som helst, lige saa meget, men det er tillige en Protest mod enhver for vidt dreven Brug af Sammensætninger, en Mindelse om, at vort Sprog efter sin Natur vil bevare sit bøjelige, lette Fald og skyr alle store uhaandterlige Ordklumper, alle Evangelieforfalskninger og Frysepunktsatmosfærer, enhver Sukkertoldsophævelseserstatningsskat, etc. Man maa haabe, at § 4 vil gaa vor skrivende og læsende Verden over i Kød og Blod.

§ 2

forlanger de store Bogstaver bevarede ved alle egenlige Substantiver, men fjernede fra substantivisk brugte Adjektiver, saa vidt de ikke optræder som en Art Egennavne (Dansk, en Kristen, den Onde, Gorm den Gamle etc.). At de store Bogstaver i det hele bevares, vil jo være Flertallet en Glæde og er sikkert for Øjeblikket det ene gennemførlige, for saa vidt kunde jeg lade det hvile; men da jeg selv er bleven usikker om deres blivende Berettigelse og næppe nogensinde vender tilbage til dette Emne, vil jeg benytte Lejligheden til at udtale mig derom. At der, naar vi skal beholde de store Bogstaver, ikke kan drages nogen fuldt tilfredsstillende Grænse mellem de substantivisk brugte Ord, der skal,

og de, der ikke skal skrives med stort, det har Rovsing *(Konservative Sprogbemærkninger)* og særligt v. d. Recke *(store og smaa Bogstaver)* indtrængende paavist. § 2's Undtagelser fjerner de værste Anstød, men kan ikke fjerne dem alle, og her er næppe andet at gøre end at respektere den flydende Grænse mellem Ordklasserne og stille det frit, at skrive snart den Levende og snart den levende, alt efter som Sammenhængen fremhæver det substantiviske Begreb eller ikke. At skrive alle substantivisk brugte Adjektiver med stort er en lidet tiltalende Udvej og udelukker heller ikke Tvivl; som Eksempel og tillige for at indlede det følgende skal jeg afskrive et Par Linier af v. d. Reckes nysnævnte Afhandling, først uden store Bogstaver, saa med Ministeriets og endelig med Reckes egen Retskrivning:

»Thi det er min faste overbevisning, som de »fleste sikkert billige, at hvor man vil kuldkaste »noget, som har dyb rod i et folks kultur, maa man »til gengæld have noget bedre at sætte i stedet. »At kunne sætte noget lige saa godt i stedet, er »ikke engang berettigelse nok til at gøre revolu»tion; og det i dette tilfælde paatænkte er end »ikke det: det er noget slettere.«

»Thi det er min faste Overbevisning, som de »fleste sikkert billige, at hvor man vil kuldkaste »noget, som har dyb Rod i et Folks Kultur, maa »man til Gengæld have noget bedre at sætte i »Stedet. At kunne sætte noget lige saa godt i »Stedet er ikke engang Berettigelse nok til at »gøre Revolution; og det i dette Tilfælde paatænkte »er end ikke det: det er noget slettere.«

»Thi det er min faste Overbevisning, som de »*F*leste sikkert billige, at hvor man vil kuldkaste »*N*oget, som har dyb Rod i et Folks Kultur, maa »man til Gjengjæld have noget *B*edre at sætte i

»Stedet. At kunne sætte noget *L*igesaagodt i »Stedet er ikke engang Berettigelse nok til at gøre »Revolution; og det i dette Tilfælde *P*aatænkte er »end ikke det: det er noget *S*lettere.«

Jeg tror ikke, noget Menneske trods de smaa Bogstaver vil løbe fast i det første Aftryk eller finde, at de to næste gør Sagen tydeligere, og hvor mange vil vel kalde de seks overskydende store Bogstaver en Pryd for det sidste? Lad gaa med de Fleste, men hvorfor saa ikke Man? Og naar Noget, hvorfor saa ikke: det Paatænkte er end ikke Det? Er det ikke lidt halsbrækkende at skrive noget Bedre (noget, der er bedre) ligesom noget Grus? Og hvad i al Verden er et Ligesaagodt for et Begreb? For mig er af disse seks »de Fleste« det eneste utvivlsomt substantiviske Begreb, og at dette ikke er tomme Sofisterier, kan man se af den afvigende Skriftbrug i den klassiske Tid. Jeg tager de følgende Eksempler fra Trediverne fra I. N. Høst: hos Den, som; Listen over Det, hvorved; der gives også af Disse Dem der; men De, Hvis hele Magt; en Bog, Hvis Øjemed; meddele, Hvad man; som er Alt, Hvad kan haabes; den Komet, Hvilken vi snart; der er ikke Stort at sige; han blev Etatsraad, dengang Meget; faa Nok at bestille; er ikke meget Mildere etc., Jeg tror, at man ved det »substantiviske Begreb« lige saa fuldt som ved »egenlige Substantiver« nødes til at drage en vilkaarlig Grænse.

Men nu til Hovedsagen! Er det nødvendigt at beholde de store Bogstaver? Det er v. d. Reckes Fortjeneste at have gjort det muligt at behandle dette Spørgsmaal rationelt. I sin *»Store og smaa Bogstaver«* paaviste han, at vi i Dansk havde et usædvanligt stort Antal ligeskrevne Ord, som kunde forveksles, at der indenfor samme Antal Verslinier i Fransk, Engelsk, Svensk etc. findes fra 600 til 750, men i Dansk over

1000 saadanne Ord, at vi i Dansk »have en overvældende Masse af Nomina, der dels som saadanne have dobbelt Betydning, dels ere enslydende med Verbalformer: rulle, bringer, tone, genlyd, klinger, flyver, snare, lyst (3 Bet.), lukker etc.«, at tilmed »et Utal af de hyppigst forekommende Smaaord, der skulde være de egenligt vejledende for Forstaaelsen, dels have, dels ved den paatænkte Retskrivning ville faa en dobbelt eller tredobbelt Betydning; mine, vi, jeg, ham, os, man (3 Bet.), som, der, hvis, ene (3), anden, baade (4), vis (4), hvor, naar, om, end, (3), siden, nys (3), saare, lidt, alt (3), nok (3), lig (3), knap, under« etc., at »saaledes ikke alene det store sproglige Tømmer, Nomina og Verber, er upaalideligt, men at alt, hvad der i Bygningen skulde udgøre Nagler og Bolte, truer med at svigte«, at endelig »hvert tredje-fjerde af de hyppigst brugte andre Ord desuden har to lige hyppigt brugte Betydninger: slette, (3), dale, høje, lave, brede, rige, arme, sagte, let (3), helt, hele, egen, regne, kommen« etc., at »alt dette er den virkelige Forklaringsgrund til, at de store Bogstaver hos os har faaet Hævd, og at vi altsaa har god Grund til at betænke os paa yderligere at svække Ortografien ved at opgive de Skelnemærker, som vi har.« Dette er et skarpsindigt og selvstændigt Syn, der tager Sigte paa selve Retskrivningens Hovednerve: Kendeligheden, og denne vægtige Bevisrække fik mig i sin Tid til at medunderskrive en Adresse for de store Bogstavers Bevarelse. Senere er jeg imidlertid igen kommet i Tvivl.

Naar man skriver: »da jeg kom derop, saa jeg Møller . . .«, kan dette Møller betyde tre Ting, alt efter som Sætningen udfyldes: Møller og Petersen, Møller og Avlsgaarde, Møller, Kusk og Bager, og dog har maaske ingen nogensinde forvekslet Hr. Møller med en Møller eller to Møller: det er Sammenhængen, der i hvert Tilfælde siger os, hvad der er hvad. Og nu bevæger vi os

trods store Bogstaver og gammeldags Vokalfordobling i et uoverskueligt Mylder af slige Ord, der **kan** forveksles, men aldrig bliver det: en heed Dag — han heed Jens; han leed meget, jeg er leed og ked; en Ret Mad — Lov og Ret; ret ham — ret Ryggen — det var ret; en Viis har sagt — paa Sæt og Viis; en viis Mand — viis mig det; de syv Vise — en lystig Vise; det maa jeg vide — Ærmerne er for vide; en Bog-Liste — en Liste paa Spejlet — med Liste; staa paa sine Ben — et Ben i Halsen — det Skaft er af Ben; at bade i Søen — de bade om det; bare han vil — den bare Haand — de bare ham bort — kan du bare dig; Skammen og Plagen — Plagen er paa Græs; Jammer og Skade — Skade og Krage; en mæsket Krop — Sygdommen Krop; at faa Krampe — at slaa en Krampe ind; en Læg (paa Benet) — et Læg i Bogen — Læg og Lærd; et stort Værk — Gigt og Værk — spytte i Værket (Uret); en Øre — et Øre; en Buk i Skoven — en Buk at save paa; Søer og Skove — Søer i Stalden; en Told i Flasken — Told paa Kaffe; en klog Pande — en Pande paa Ilden; Ærter og Bønner — kom Bønner paa Kanden — de troendes Bønner; en moden Nød — Nød og Jammer; en høj Pris — Pris og Ære — en Pris Tobak ... Og slige Ord kan i gruppe- og dyngevis hentes fra ethvert særligt Omraade: at sejle med en Jagt, med en Brik, med en Bark — at gaa paa Jagt, flytte en Brik, Træets Bark; at stage en Kog — komme i Kog; der ror to Baade (to Joller, der ror Sluppen) — Gavn og Baade, (han joller afsted, han er sluppen); Skibets Bord, Bov, Raa, Vanter — et Bord i Stuen, en Faare-Bov, Raa og Hind, et Par Vanter etc. Eller de talrige dobbelttydige Navne paa Plantedele som Bæger, Krone, Negl, Spore, Støv, Støvvej, Hoved, Kvast, Nøgle, Kolbe, Skede, Skaft etc., eller de talløse Navne paa Plantearter, der tillige har en almindeligere Betydning: Mælkebøtte, Hyrdetaske, Fingerbøl, Munkehætte, Præstekrave, Kejserkrone, Sne-

bold, Kælderhals, Kællingetand, Barberforstand, Brudelys, Kongelys, Soløje, Aftenstjerne, Bunke, Klynger, Gran, Syre, Linse, Fredløs, Fyr, Kæmper, Pil, Kvæde, Løn, Klokke, Kobjælde, Djævelsbid, Guldregn, Løvetand, Følfod, Hestehov, Gedeskæg, Hanekro, Slangetunge, Musehale, Torskemund, Krageklo etc., eller de lige saa talløse Egennavne: en god Høst og Hr. Høst, Hr. Vinter, Hr. Øst og Hr. Vest, Hr. Buk, Hjort, Hoppe, Høg, Falk, Bøg, Birk, Rod, Sten og Jul etc. Og hvor er dog den Botaniker, der har forvekslet en sambladet oversædig Krone med Kongens Krone eller Kronen paa Værket eller det koster en Krone? hvor den Haveelsker, der har taget fejl af Afstenstjernen paa Himlen og Hesperis matronalis, Aftenstjernen i Havebedet? for hvem af os er nogensinde en Holm i Søen og Hr. Holm løbne i eet?

Det er klart, at den Forbindelse, hvori alle disse tvetydige Ord forekommer, stadigt gør dem utvetydige, den gør det saa grundigt, at maaske ikke en af hundrede Læsere har Anelse om, at her er Anledning til at tage fejl, og den gør det, fordi de enkelte Ord kun i Ordbøger og Glosesamlinger faar en tilsyneladende Selvstændighed, men i det levende Sprog slet ikke er til udenfor Sætningen. Lige saa fuldt som vi tænker i Sætninger, taler i Sætninger og hører Sætninger, læser vi ogsaa Sætninger, og kun det Ord er tvetydigt, som kan misforstaas indenfor Sætningen.

Jeg mener stadigt, at v. d. Recke har angivet det Punkt, hvor Slaget skal staa; kan de store Bogstaver fri os for et blot nogenlunde Antal Forvekslinger, saa bør de bevares, men om de kan det, staar ikke at læse i hans Afhandling. Man ser let, at et stort Tal af de ovenfor citerede Eksempler (vi, sig, som, der, hvis, hvor, naar, om, end etc.) ere tvetydige ogsaa efter den nuværende Retskrivning, og at de fleste baade af disse og af de andre aldrig vil kunne misforstaas (vi ham! og vi

kom. sig selv og sig ham! skifte Ham og ham, os og Lampe-Os), hvorledes de saa skrives. At der er Tusinder af Ord, der *kunde* forveksles, siger jo intet, naar de aldrig bliver det; ellers vilde blot de 200 Eksempler, jeg i dette Øjeblik har nævnet, være nok til at vise, at vor nuværende Retskrivning med de store Bogstaver er aldeles ubrugbar.

At den Betydning, et Ord kan have i anden Sammenhæng, at den *som Regel* holdes fuldstændigt nede af den øjeblikkelige Sammenhæng, det er uimodsigeligt. Ellers kunde vi aldrig læse en Bog, ikke føre en Samtale uden hvert Øjeblik at tro, det drejede sig om Død (det blev hans Bane) eller Livsstilling (bryde sig en Bane), naar der taltes om Rejse (tage med Banen), tro, der mentes Ridetøj (Mile) eller Kulbrænding (Mile), naar det galdt Afstandsmaal (to Mile borte) etc. Og dog vil ingen nægte, at det jo er Ord, der kan forvekles.

Saaledes siger § 10, at Medlydsfordobling »for at undgaa Misforstaaelse« skal beholdes i een og viis til Forskel fra en og vis, og med Rette. Disse Ordpars Stilling i Sætningen er saa fuldstændig ens og deres Betydninger saa beslægtede, at Nuancen langtfra altid lader sig udtrykke ved Sammenhængen (der var en Mand, der gjorde det — der var een Mand, der gjorde det; et vist (eller viist) Ord, der blev sagt dengang, fik ham til...) Mere paafaldende er det, at Præposition og Verbum kan forveksles; jeg har imidlertid vænnet mig til at skille veed fra ved, fordi der ret hyppigt møder Sætninger som disse: naar han ved at gøre det, der kræves, kan... hvor ved endnu kan være bæggeDele (... kan opnaa eller kan han opnaa — eller min egen tidligere Sætning her S. 27, Sagkundskab der ved...) Derimod finder jeg det overflødigt, naar § 10 tillader ved Accent at skille Allé fra alle, Armé fra Arme. Endnu har ingen følt Trang til at skille et godt Fórslag fra: der er godt Forslág i, og disse Ord er dog bægge Hovedord og Intetkøn

og ens i Enkelttal. Men hvorledes skulde man saa kunne forveksle os alle, dem alle, med en Allé, to Arme med en Armé, det er umuligt. Heller ikke tror jeg, at man, som f. Eks. Prof. Rovsing forlanger, behøver at sondre foer og vaer fra for og var. Vaer forekommer kun i Forbindelse med blive og i Imperativen vaer dig, hvor det ikke kan forveksles med var, og Forbindelser som han for afsted, bort, rundt, vil som Regel fjerne enhver Tanke om Præpositionen. Selv let for leet tror jeg ikke vil kunne vække Tvivl i en fuldstændig Sætning. Saa kunde man endnu nævne der og der, hvor jeg vilde finde det heldigt at skrive: han, d e r stod d æ r, og tør, hvor Isen tøer, maaske nok kunde fortjene at udskilles fra den lange Række: han tør, en tør Sommer, tør Bordet af. Men dette er ogsaa omtrent alt, hvad man hidtil, saa længe de store Bogstaver bevares, har fundet trængte til Beskyttelse; — maaske et Par Procent af de myldrende Muligheder for Forveksling.

Hvad er saa Resultatet? At Spørgsmaalet stadigt er aabent. Før vi traf noget Valg, maatte vi bestemtere vide, mellem hvor mange ligeskrevne Ord vi nu finder os til Rette, og hvor mange nye Afskaffelsen af de store Bogstaver vilde hidføre, og frem for alt vi maatte vide, om disse nye mere end de gamle kunde forveksles i virkelige Sætninger. Ved selvlavede Eksempler lader dette sig ikke afgøre, hverken for eller imod. De Strofer, hvormed v. d. Recke vil bevise Nødvendigheden af stort Bogstav i Poesi, ere til visse tvetydige nok, men de ere det i den Grad, at de intet beviser; de ere uforstaaelige selv ved en nok saa korrekt og levende Oplæsning, og v. d. Recke selv vilde være den sidste til i virkelige Vers at benytte Vendinger som disse: »som Drømmer vilde drømme bort«, — »end som en Kæmpe aldersgraa sent føler Egen Varme«; sligt kan ingen Retskrivning gøre klart. Det er, som om jeg til Støtte for

mit Forslag om der — dær vilde anføre disse Vers af Peder Paars:

Vel om Ænea og hans Reiser tales stort
Af en Virgilio; men Viisen der er giort,
Hvor den belønnet blev. der om ham kunde lyve,
Og af eet Eventyr der kunde giøre tyve.

Enhver vilde straks sige: ja vist er det dunkelt, men Versene ere saa tvungne og forskrevne, at det er lige dunkelt, enten der staar: Viisen der eller Viisen dær. Lige saa lidt kan noget afgøres ved ellers upaaklagelige men ufuldstændige Eksempler. Saaledes anfører v. d. Recke Poul Møllers: »Under lyse bøg den danske bejler« og mener, det er tvetydigt, men med hvad Ret kan man sige, at noget kan misforstaas, naar det slet ikke kan forstaas? Det er jo en ufuldstændig Sætning, der ikke har og ikke kan have nogen Mening, og saa snart den udfyldes: »med sin herligtvoksne pige gaar«, er ingen Tvivl mulig. Man kunde lige saa godt kalde Ordene: »Under lyse« tvetydige; de kan jo baade være Præposition med Adjektiv og Substantiv med Verbum, men i den udfyldte Forbindelse: »Under lyse over landet — Blinde se og halte gaa« og »Under lyse bøg« er al Tvetydighed borte.

Saa øjner jeg kun een Udvej: at nogle sagkyndige Mænd af bægge Partier slog sig sammen om at gennemgaa en Række større Afsnit af vore bedste Forfattere, baade ældre og nyere, baade Vers og Prosa. Hvis de noterede de Muligheder for Fejltagelse, der maatte vise sig baade ved gammel og ny Retskrivning, og det baade de rent formelle og de virkelige Muligheder, og hvis de fremlagde de sidste i saa fuldstændig Sammenhæng, at enhver kunde dømme, saa vilde vi have et Grundlag, hvorpaa der kunde bygges en Afgørelse.

Efter det, jeg selv har set ved egen Læsning og

ved at give mindre øvede Folk Bøger med smaa Bogstaver i Hænde, vil de smaa Bogstaver ikke volde nogen som helst Vanskelighed i Prosa (det første Indtryk fraregnet); nogle ganske faa Ord kan være udsatte, just ikke for at forvekles, men for at miste deres Kendelighed, saaledes det unægteligt stærkt reducerede »te« (Thee, The, Te, te!), men det er ogsaa det hele. Hvorledes det derimod vil gaa i Vers, særligt i dristigere vægtig Poesi, derom er jeg stadigt i Tvivl.

Og dette er v. d. Reckes stærke Argument; paa de øvrige lægger jeg mindre Vægt. At vi ved Brugen af substantiverede Adjektiver »paa Basis af de store Bogstaver har udviklet sproglige Nuancer, som ikke lader sig udtrykke uden dem, og som det vilde være en eksempelløs Uret at opgive«, kan jeg ikke ret gaa ind paa. Selvfølgeligt er her en Nuance; skriver jeg: i disse Reckes Ord er der Noget sandt, siger det mindre, end om jeg skrev noget Sandt; det første Udtryk fremhæver det delvise, det andet Sandheden, og derfor har ogsaa i Udtalen i første Tilfælde noget, i andet sandt Sætningsaccenten. Jeg tror imidlertid, at enhver nogenlunde øvet Forfatter umiddelbart vilde føje sine Ord, saa at Læseren lige saa umiddelbart førtes ind paa den rette Sætningsaccent. Vi har intet som helst direkte Middel til at udtrykke Sætningsaccenten, og naar vi tusinde og titusinde Gange veed at hjælpe os uden et saadant, tror jeg ogsaa, vi kan gøre det i dette langtfra særligt vanskelige og tilmed sjældne Tilfælde. Som oftest vilde Forskellen mellem noget sandt og noget Sandt blive rent typografisk; det er kun det indskrænkende første Led, der nogensinde kunde behøve at fremhæves, og det kunde jo i Nødsfald gøres ved at lade trykke *noget* sandt.

Mere Betydning har det historiske Hensyn, at det netop er den Literaturperiode, »der begynder med Hol-

berg og indeslutter saa at sige hele vor Literatur, alle dens Storværker«, at det netop er den, der har fastslaaet de store Substantivers Brug. Men hertil er der dog to Ting at bemærke. Holberg var det maaske bedst ikke at regne med. Ikke blot skriver han 1711: nytte; tvifl; tilliid og Forsickring, Liv og levned etc., ikke blot falder det ham endnu 1729 ind at skrive sit store Værk »Dannemarks og Norges Beskrivelse« med det forrige Aarhundredes løjerlige spredte Brug af store Bogstaver, men ogsaa i hans andre Skrifter er hans Brug ret forskellig fra vor. En lang Række rene og adjektivisk brugte Adjektiver skriver han konsekvent med stort; han var Raadvild og forvirred; den største og Sydlige Deel; Østre, Vestre; Jordisk; Æreløs; Halsbrækkende; Historisk; Personlig; Navnkundig; Seyerrig; Skamfuld; Skattskyldig; Magtpaaliggende; Hedensk; Gudfrygtig; Geistlig; Præstelig; Verdslig; Sønlig etc. Til Gengæld skriver han ægte Substantiver med smaat, saa snart de paa een eller anden Maade, særligt efter Præposition, synes ham at faa et adverbielt Præg: i agt tage; i fremtiden; i henseende til; i hobetall; udi klemme; udi lære; i møde; i sinde; i steden for; for hans skyld; til ævig eje; til syne værende; til veje; paa begge sider; en slags, to slags, begge slags, al slags; et stykke Jord; nogle faa gange; de gave dyrs navne til deres Børn, medens han omvendt genfinder »det substantiviske Begreb« paa de urimeligste Steder som: han Forordnede; som mange Nægter; han blev Tagen afdage; og Undskyldte sig; som har Vandet og givet Vext; alt som Anføres om ham; han Haand-hævede; han var Død; lade ham Jorde; Ach! skreeg han Himmelhøyt; baade for og Bag etc. Og selv om man ogsaa vil regne Holberg med, gaar det dog ikke an at sige, at denne Periode omfatter vor hele Literatur. En hel Række af de Værker, der har haft størst Betydning for vort Aandsliv, de første Oversæt-

telser fra Bibelen, Christiern Pedersens øvrige danske Skrifter, Rimkrøniken, Vedels Sakso etc., ere skrevne uden vor Brug af store Bogstaver; det tyder dog een Gang for alle paa, at de store Bogstaver netop ikke for Menigmand ere nødvendige til Forstaaelse. Saa staar vi igen ved vort Dilemma: Har Recke maaske Ret, er det dette Aarhundredes fyldigere og dristigere Stil, der ikke kan undvære et saadant Skelnemærke? Eller er det maaske snarere Indvirkningen fra de tyske Forbilleder og ikke en indre Nødvendighed, der har ført til den nuværende Brug? Uden en Undersøgelse som den foran antydede kan ingen svare med et afgjort Ja eller Nej.

Endelig maa man indrømme Recke, at de almindelige Grunde mod de store Bogstaver (at Skriften ikke behøver andre Skelnemidler end Udtalen, at en enkelt Ordklasse ikke skal udmærkes frem for de andre etc.) dels ere falske, dels intetsigende, men her behøver vi efter vort foregaaende ikke mange Ord. De store Bogstaver staar i Klasse med Dobbelttegnene c, ch, q = k, c, z = s, i Klasse med de stumme Bogstaver eller Vokalfordobling i lang Stavelse etc.; ogsaa det at skulle sondre mellem Substantiv og Adjektiv, mellem b og B, det at tvinges til at tænke over Ordklasserne og deres Grænse er en Hindring for den skrivende og læsende, og vor Skriftbrug, der har rystet saa meget andet overflødigt af, vil ogsaa tidligere eller senere lade dette følge efter, hvis de store Bogstaver ikke viser sig nødvendige som Skelnemærke. Det og det alene kan faa os til at bevare dem.

Skal vi beholde dem, veed jeg forresten ikke, hvorfor vi altid skal nøjes med at skrive det første Bogstav stort; hvorfor ikke de to første, de tre første eller dem alle? Maa man ikke have en vis Medlidenhed med disse stakkels efterfølgende Bogstaver, der ere lige saa vigtige for Ordet som det første og dog altid sættes til

Side? I gamle Dage var man dog lejlighedsvis mere retfærdig, og Brugen fortjente at genoptages. Enhver, der har læst Billes og Jessens Indlæg, maa jo ligefrem føle Trang til at skrive: Sandelig er ikke de BILLER og JESSENER nidkære Mænd for HERrens Ansigt. Maaske man vil finde det inkonsekvent, at Herren kun faar tre store Bogstaver, naar Bille og Jessen faar saa mange, men ogsaa det er god Tradition, og »her som altid har Traditionen Ret«. Det er dog klart, at i denne Sammenhæng træder Gud Herren fuldstændigt i Skygge for De Herrer Bille og Jessen.

§ 1, 5, 6 og 8

om Brugen af danske og latinske Bogstaver, om Talbenævnelser, om Intetkønsmærket ved Adjektiver paa ig og om Verbernes Flertalsformer berører mere udelukkende Skolen og kan forbigaas her.

IV.

Heldigvis er vor Retskrivnings historiske Udvikling i sine Hovedtræk saa klar, at de Love og Beviser, jeg har hentet derfra, staar sikkert nok, men selvfølgeligt kunde meget andet være medtaget og mangt et Forhold været fyldigere belyst, hvis en af vore Filologer havde givet os en udførlig Fremstilling af *vor Retskrivnings Historie,* — et frugtbart Emne og sikkert det bedste Middel til at afgøre alle Retskrivningsspørgsmaal. Saa længe det ikke er sket, maa de Lærde finde sig i, at vi Lægfolk hjælper os med det Materiale, vi netop har ved Haanden. Hvad særligt Holberg angaar, er det ofte meget vanskeligt at afgøre, hvilken hans Skrivemaade er. Efter at han 1726 i sine *Ortographiske Bemærkninger* har ivret mod det understøttende e i Soel, Skoele, »der defigurerer Ord, som komme af det Latinske schola og sole«, saa skriver han dog 1742 i sin *Jødiske Historie* konsekvent Soel (kun en enkelt Gang Sol) og snart Soelen, snart Solen (paa eet Blad fire Gange Solen, seks Gange Soelen (I. S. 178—9), medens Natur-Rettens Kundskab S. 452 har Sool (Oplaget 1734)); i samme Skrift bryder han ogsaa sin Regel fra 1726, at Artiklen skal skrives en, men Talordet een, og skriver f. Eks. een stor Mængde Jøder, een tredobbelt Muur (= tre Mure), men ikke et af dem (II. 324, 429). I Over-

sættelsen af Herodian finder jeg paa samme Blad Fremvext, Tilvæxt, og desuden een Gang Vext og een Gang Væxt og paa lignende Maade veksle andensteds Ret, Ræt, Rett — skal, skall — saa vit, saa viit, saa vitt, saa vidt, saavit etc. Hvor slige Dobbeltformer gaar jævnsides, er det selvfølgeligt bemærket, ligeledes betegner et tilføjet 1711 Skrivemaaden i hans første Arbejde, *Introduction til de europæiske Rigers Historier,* men ellers betyder det, at en Form er opført som Holbergs, kun, at den nogenlunde konsekvent er brugt i et af hans vigtigere Skrifter, uden Hensyn til, at han andetsteds kan følge helt anden Brug*).

Man har ofte bemærket, at der »næppe er noget Folk i Europa, hvis Forfattere ere mere indbyrdes afvigende i Retskrivning end det danske« (Sneedorf-Birchs *Retskrivningslære* 1835), og de forudgaaende Blade vil have vist, at der er noget derom. Ene at give Rask og hans Skole Skylden for Øjeblikkets ortografiske Vilderede er en Umulighed, den gyldne Nationalskrift, disse ondskabsfulde Mennesker skal have forstyrret, er jo slet og ret en Illusion. Ved at gøre Udtalen til Skriftens højeste Lov slog Rask og hans ind paa en aabenbar Afvej, men et lige saa stort Misgreb vilde det være at forevige den Hertz-Heibergske Skrivemaade; ogsaa den er dog kun eet henrullende Bølgeslag mere i vor Retskrivnings stadigt fortsatte Strøm. Fonetikernes Tilnærmelse til en Lydskrift vil aldrig blive fælles Skrivebrug, men lige saa umuligt er det at vende tilbage til det gamle; vi kan ikke genoptage de stumme Bogstaver, de unødvendige Fordoblinger, de fremmede Skrifttegn, som de sidste

*) Selvfølgeligt har jeg set fuldstændigt bort fra tidligere Skrivemaaders Forhold til Udtalen. At f. Eks. f i leffue engang har været lydende, er i denne Sammenhæng ligegyldigt; her er det nok, at det blev stumt, og at det blev fjernet, fordi det var stumt.

Decenniers Brug har begyndt at forkaste, dem kan vi ikke genoptage, uden netop at bryde med den virkelige Tradition, med samtlige Love, som har behersket vor hele Retskrivnings Historie. Derfor er, som jeg haaber at have vist, *Reglerne* Punkt for Punkt i deres fulde Ret: med Undtagelse af det omtalte ø—ö og ng fjerner de paa det bestemteste alle fonetiske Overgreb, medens de lige saa bestemt autoriserer ethvert Fremskridt, der stemmer med vor Retskrivnings Udviklingslove; derfor anser jeg *Reglernes* Linie for at være den ene mulige, den eneste Vej hen imod en fælles herskende Retskrivning, det eneste Middel til at samle de skilte Strømme i et fælles Løb.

Kan man nu nogensinde faa alle til at skrive ens? Ja den historiske Udvikling lader sig selvfølgeligt ikke standse. Fordanskningen af fremmede Ord vil sikkert fortsættes, saa længe Sproget er til, netop i disse Decennier viger e (for kort æ) i saa stor Udstrækning for æ, at der ikke derom kan siges et sidste Ord, Adskillelsen af uægte Sammensætninger kan ikke tvinges indenfor saa skarpe Grænser, at der jo bliver Spillerum for adskillig individuel Frihed, og de store Bogstavers Skæbne lader sig i Øjeblikket ikke afgøre. Men selv paa disse Punkter kan Bevægelsens Retning angives med fuld Sikkerhed, selv der vil en midlertidig ensartet Retskrivning være at naa, og fremfor alt paa de andre ulige vigtigere Punkter er den historiske Bevægelse væsenligt afsluttet, her vil vor Retskrivning med *Reglerne* have sagt sit sidste Ord. De fremmede Lydtegn, som § 19 og 20 fjerner fra danske Ord, ere de sidste, der findes, her er intet mere at gøre, og sikkert fjerner § 16, 18, 21, 17, 7, 9 og 10 de sidste stumme Bogstaver, de sidste Fordoblinger, der kan fjernes, og nævner dem, der maa bevares, ligesom Vokalbevægelsen næppe kan komme ud over den i § 11, 13, 14 givne Ramme. Ser vi tilbage til vore fire Hovedlove, saa har

Ordbilledet faaet sine Krav paa Konstans mættede, vor anden Lov har endnu kun en eneste hæmmende Overflødighed, de store Bogstaver, tilbage og betænker sig her paa at holde den sidste afgørende Styrkeprøve med Lov fire, medens Lydtegnets Konstans kun ved e—æ er i levende Virksomhed og efter sine Sejre i § 15, 19, 20 vel næppe kan vente sig anden Triumf end maaske at fjerne endnu et Par af de overtallige Skrivemaader for Lyden ej. Derfor mener jeg, *Reglerne* ikke blot er det rette Ord, men et Ord i rette Tid, de markerer et Vendepunkt i vor Retskrivnings Historie, og det er sikkert fra dem, man engang vil regne vor blivende Nationalskrifts Begyndelse.

Jeg overser ikke, at vi stadigt skriver en Mængde stumme Bogstaver. G. f. Eks. er helt eller delvist stumt i Krig, syg, sige, tag, taget, og, ogsaa etc., men Former som: o (aa), osaa (aasse), Kri, Skri, skrie, li, lie, Pie, sie, endsie, stie, Stie, sy, ta, taet, dra, dro, slo, brue, Bru, sue, Sueværk, slue, lue, Luekniv eller non, noen for nogen, nogle, — slige Former tør vi med Sindsro kalde umulige og det baade nu og for Fremtiden. De strider mod Ordbilledets Konstans, Skri og skrie umuliggøres af skreg, sy af Sygdom, slo af Slag etc., disse g synes at have været stumme gennem hele vor Literatur og ere til Dels ligefrem blevne indsatte for Ordbilledets Skyld (endnu Holberg skrev konsekvent udsuet, og fra det sejstende Aarhundrede har jeg set en stie (Stige) etc.), og selv om dette ikke var, forbyder selve Kendeligheden os at fjerne dem. I de fleste af disse Ord er g lige saa nødvendigt som det stumme Begyndelses h i Hjem etc., og den hele Række synes mig slaaende at vise, hvor nær de Kræfter, der har omdannet vor Retskrivning, ere ved at have løbet Linen til Ende.

Særligt Dr. Jessen hævder, at en Minister ikke har fjerneste Ret til at paabyde en forandret Retskrivning,

men her maa man dog gøre en lille Forskel. Vilkaarligt lader en ny Retskrivning sig ikke paabyde, det er klart, men naar Retskrivningen, og det i selve Skolerne, er løbet fast i saa dybt et Uføre som nu, hvem kunde saa være nærmere til at gribe ind end netop den, der har det højeste Ansvar for Skolens Ledelse? Og intet Ministerium kan gennemføre et slet og ubrugeligt Forslag, det er lige saa klart: men hvad det kan skade et gennemtænkt og praktisk Forslag, at det begynder med det, hvormed det vilde ende, hvem der saa havde stillet det, nemlig med at blive autoriseret, det formaar jeg ikke at begribe. Forøvrigt gaar her Syn for Sagn. Da det nye tyske Rige følte Trang til en Rigsortografi, da overdrog Regeringerne det til Rudolf von Raumer at udarbejde et Forslag; 1876 blev der nedsat en Kommission, som tog Forslaget under Overvejelse, og da Resultatet var bekendtgjort og alsidigt drøftet, paabød det preussiske Undervisningsministerium i 1880 Indførelsen af den nye Retskrivning — saa vidt jeg veed kun til Glæde og Gavn for Skole og Publikum. I Tyskland gik det ganske som her, kun i større Stil; Biller, Jessener og v. d. Recker og mange flere: Fonetikere (Kvaj-Ortograferne*), som Tyskerne kaldte dem), Etymologer og Traditionelle ivrede mod det nye Forslag, men udarbejdet som det var ganske i samme Aand og med samme praktiske Maadehold som *Reglerne* her, bar det Sejren hjem. Vel er det hos os ingen v. Raumer, men Ministeren selv, der har udarbejdet det Forslag, vor Kommission fik til Betænkning, men desto bedre, desto sikrere blev Sagens Gang, og saa vidt jeg veed, er der ingen Naturlov, der forbyder en Minister at have Sagkundskab og sund Fornuft.

Hvem skylder vi egenligt de Forandringer, der ere

*) »Die Fi-Orthographen« efter deres Skrivemaade Fi for Vieh.

foregaaede med vor Retskrivning? Er det, som v. d. Recke siger, »alle vore største Skribenter, Tænkere og Digtere, som successivt grundede det Centrale i vor Retskrivning«? er den »en Bygning, hvori vor Literaturs ypperste Aander med Overlæg have fæstnet Sten paa Sten«? Jeg tror, det er gaaet lidt anderledes til, saa at navnligt Digterne har spillet en langt mere underordnet Rolle. Vi saa for et Øjeblik siden, hvorledes det stod til med Holbergs Ortografi, og med Oehlenschlægers gik det som bekendt ikke meget bedre; det er jo ogsaa saare naturligt, at netop de frodigste, de skabende Forfattere ere for optagne af Indholdet til at agte saa nøje paa Formen. Saa gennemreflekterede Folk som Heiberg eller Hertz kan danne en Undtagelse, men som Regel vil netop de største Digtere nøjes med den Skriftbrug, der er gængs, eller højest optage og ved deres Brug yderligere autorisere de Nyheder, som paa deres Tid ere i Færd med at trænge igennem. Det vil altsaa som oftest være Filologer og Skolemænd, der bringer det nye paa Forslag, eller dannede, tænkende Mænd af og udenfor ethvert Fag, der sætter det i Gang, og saa turde Forandringerne maaske endda have endnu en særlig Kilde, f. Eks. netop ved de store Bogstaver. Naar man betænker, at tidligere maatte i vore Regeringskontorer de samme Mænd atter og atter udfærdige Skrivelser paa Dansk og paa Tysk, naar man husker, at de store Bogstavers nuværende Brug paa Tysk var gennemført i Holbergs Ungdom, naar altsaa dengang den samme Mand eet Øjeblik skrev efter vor gamle springske Brug: hvis deres handlinger Ikke Strider mod den ed, de I Sin tid haver aflagt etc., medens han et Øjeblik efter skrev paa Tysk som vi nu, saa var det dog ganske rimeligt, om han overførte den naturligere konsekvente tyske Brug til Dansk, og altsaa ikke umuligt, at det var Indflydelsen fra Tysk og ikke vort Sprogs Natur, der fik os til at skrive alle Hovedord

med 'stort. Jeg henstiller dette som et Spørgsmaal; det er eet af de mange vigtige og interessante Punkter, som først kan afgøres, naar vi faar vor Retskrivnings Historie skildret af fuldt sagkyndig Haand.

Dr Jessen siger etsteds de vægtige Ord: »Enhver har Ret til at følge Danmarks Literatur fremfor en Kultusminister«, men enhver kan vel ogsaa gennemskue den ret grove Sofisme, naar Jessen paa denne aabenbare Menneskerettighed bygger en Fordømmelse af *Reglerne.* Valget staar ikke mellem Danmarks Literatur og Kultusministeren, men mellem Fortidens samtlige vekslende Retskrivninger og deres sidste afklarede Form i *Reglerne,* det er tilmed umuligt i denne Forstand at følge Danmarks Literatur, umuligt at skrive paa een Gang som Peder Syv og Paludan-Müller, ja umuligt at forene blot Holbergs og Oehlenschlægers Skrivesæt. Men maaske de Jessenske Ytringer: man kan ikke paabyde nogen »at afvige fra Landets Literatur«, ikke »forbyde nogen at skrive som Heiberg, Kierkegaard o. s. v.«, kun skal sige det samme som v. d. Reckes Ord (Store og smaa Bogstaver. S. 33): vi tør ikke rokke ved den Skrivemaade, »alle Repræsentanterne for vor Digtnings Guldalder har fulgt«, det vilde være at »bryde Kontinuiteten med vor store Literaturperiode«, og det er dog »disse Forfattere, som vilde vedblive at være Nationens aandelige Føde og Grundlaget for al æstetisk Dannelse hos den opvoksende Slægt«, og Argumentet er saa egenligt dette: da den forudgaaende Periode var vor literære Guldalder, maa dens Skrivemaade være os hellig! Jeg har allerede saa udførligt paavist *Reglernes* historiske Berettigelse, at det vel turde være Gendrivelse nok, men maaske til Overflod skal jeg tilføje et Par Ord. Danmarks Literatur begynder ikke og slutter ikke med Oehlenschlæger. Ogsaa vi lever og skriver. Har vi ikke Digtere som Oehlenschlæger og Paludan-Müller. saa *har* vi dog Digtere

og Digtere, hvis Værker engang vil tælle med i vor Literatur, vi har i Drachmann en Lyriker, der kan maale sig med en hvilken som helst af de tidligere, og fremfor alt, vi ejer en Prosa, der har sine Fortrin, selv naar den sammenlignes med vor Guldalders, og samtlige historiske og sproglige Videnskabsgrene blomstrer nu som vel ingensinde før. Vi behøver blot at sammenligne selve v. d. Reckes Metrik med Thortsens for at se, at Uroen i vor Tænkning ikke gik i Staa med 1850, at vor Literatur endnu aander frit og sundt af stærke Lunger. Men hvorfor skulde saa ikke vi som samtlige forudgaaende Slægter tillade os at skrive paa vor egen Vis, tillade os at følge den store Tradition, vor hele Literaturs Tradition, tillade os at benytte og gennemføre de Hensyn, hvorefter ogsaa vor Guldalder ordnede sit Skrivesæt? Jeg viger ikke for nogen i Kærlighed til vor »store Literaturperiode«, men jeg gaar aldrig med til at begrænse vort Aandsliv til dette Aarhundredes første Halvdel; jeg mener, dansk Aand har givet sig ret kraftigt til Kende baade siden og før, og jeg tror, vi kan vise vor Pietet mod vor Guldalder paa bedre Maade end ved at falde paa Knæ for dens Retskrivning. Hvor langt har vi ikke fjernet os fra Holbergs Skrivebrug, og hvor fuldt vedbliver dog ikke hans Værker at afgive aandelig Næring endnu for os, — men hvorledes skulde saa det lille Skridt, *Reglerne* fjerner sig fra Heiberg og Hertz, kunne »bryde Kontinuiteten« med deres Tidsalder? Lad os kun skrive e for ee og ks for x og lad os vende de stærke Ord og de skarpe Vaaben mod dem, der angriber vor Guldalders Gerning og Aand.

Bagved disse Jessens og v. d. Reckes Ytringer ligger egenligt den samme Tankegang, der mere naivt træder frem hos Bille, naar han Gang paa Gang erklærer, at Reglerne »ikke have aandelig Rod i Sproget« eller »tilsidesætte Sprogets Aand og Udvikling« eller krænke

Ordenes »indre fornuftige Sjæl« etc. Vi andre søger Sprogets Aand i Sætningens Art, i Sætningsbygningen, i Ordenes Forbindelse, naar de føjer sig i dannet levende Tale eller under kyndige Hænder formes til Udtryk for Tanke, Stemning og Vid. Der kan man søge og der kan man finde Sprogets Aand, men i Retskrivningen kunde man lede efter den til Dommedag. Sproget er Folkets ejendommeligste Eje, men Skriften er international. I Dansk som i Tysk eller i Engelsk og Fransk møder vi den samme Bogstavskrift og en Retskrivning, der beherskes af de samme Hensyn og kæmper med de samme Vanskeligheder. Engelsk og fransk Retskrivning er efter deres hele historiske Udvikling havnet i en som det synes haabløs og uløselig Strid mellem Ordbilledets og Lydtegnets Konstans, men hos Tyskerne er alt som hos os. I Fransk maa vi gaa helt tilbage til Montaignes Tid for at se, hvilket Mylder af Lyde der ere forstummede i Aarhundredernes Løb, og hvor mange tilsvarende overflødige Tegn der dog ere blevne fjernede (f. Eks. s i chascun, esclair; empescher, eschauffer, eschole, fascher; desgouter, esgualer; eslever, fresle, gresle, masle; esmouvoir, extresmité, mesme, tesmoing; asne, thrôsne; despit, espandre, esplucher, pluspart; chasque; estre, esté, feust, eust, peust, plaist, cognoistre, croistre, estonner, estrange, estude, goust, naistre, nostre, oster, paroistre, prestre, plustost, viste; esvanouir, esviter, esveiller, resver; l i aulcun, saulce; chauld, dissouldre, mauldir; faulseté; haulser, poulser; aultant, aultre, aultruy, fault, hault, oultre, veult; beaulx, ceulx, mieulx, yeulx; b i doibt, debvons, fiebvre, soubs, soubdain; c i dict, droict, duict, faict, huict, nuict, poinct, rejecter, traict; f i affin, chetifve, griefves, naifve, serfve, vifve; n i print, deprint, entreprinse; p i concepvoir, escript, recepvoir, sepmaine; e i veoid, feit, feirent, meit, creu, pleu; i i dangier, enleiver, esleiver, estrangier,

legier, meiner, reigler; u i esgualer, guaigner, guallerie, guaster; Fordoblingen i aage, roolle, contrerooller; desrobber, deffaire, deffendre, deffier, estaller, honnorer, croupper, desvelopper, fuitte, secrette, suitte etc. etc.); men den nyeste tyske Retskrivningsbevægelse svarer ganske til vor, kæmper, kun lidt mindre sejerrigt end vor, med fremmede Lydtegn, Dobbelttegn, stumme Bogstaver og alle Slags Udtryk for lang Vokal (Vokalfordobling, understøttende e, Forlængelses h og Konsonantfordobling ved kort Vokal). Kendelighed, Tydelighed og Lethed, de Hensyn og de alene behersker enhver Bogstavskrift, og hvad enten de ere gennemførte eller ikke, hvad enten Retskrivningen er god eller slet, forholder den sig aldeles indifferent til Sprogets Aand, afspejler lige mangelfuldt eller lige fuldendt de kejtede og de klare Forfattere, den gode og den slette Sprogbrug.

Hvorledes skulde ogsaa Stavemaaden kunne paavirke Tanken? Gør Forsøget! Skriv til en Dame: »De synes mig den skønneste, jeg har set i mit Liv« og med s eller S, med eller uden j, med set eller seet vil Komplimenten være lige velkommen. Ja tag det forfærdeligste af alt, tag selve sejsten! Skriv til en trængende Ven, at han har arvet sejsten Tusind, og hans Glæde vil ikke blive blot en sejstentusinde Del mindre end, om der stod seksten eller selve sexten. Og skulde det forholde sig anderledes med Bogsproget? Vilde Ord som Skov og Hav medføre svagere Billeder, færre Erindringer, hvis de blev stavede med u og det fonetiske w, Skou, Haw? Rummer et Ord som Vilje ikke nøjagtigt det samme Begrebsindhold, hvad enten det skrives Vilye, Villie eller Vilje? Mister Evalds

Du Danskes Vej til Ros og Magt

det mindste af sin Højhed og Kraft ved at skrives

Du Danskes Vei til Roes og Magt,

eller endogsaa

Du Danskes vej til ros og magt?

Men hvorfor saa ikke roligt og sindigt undersøge, hvilken af disse Skrivemaader der stemmer bedst med Retskrivningens Natur, hvilken der er kendeligst og bekvemmest? Hvorfor indblande alle disse uvedkommende Ting og gøre os selv og andre »hovedsvimlede« med Sprogets Aand, aandelig Rod i Sproget, vor Digtnings Guldalder, vor store, vor mest glimrende Literaturperiode, alle Repræsentanterne — ikke at tale om de drønende Skud fra Jessens Fæstningskanoner: Landets Literatur, Danmarks Literatur; Vanære for Folket? Man maa nok sige med Kingo:

Hjelp Gud! jeg korser mig! hvor det i Luften smald
Med et forfærdeligt og grusomt Knag og Knald!

Er det ikke eget at tænke paa, at en Mand som Rask næsten satte sit Liv til for Retskrivningen, at han afbrød sin Forbindelse med Videnskabernes Selskab, det danske Selskab og det skandinaviske Literaturselskab og sagtnede sit Arbejde paa det danske Etymologicum, fordi han ikke vilde lade noget trykke i disse Selskabers Skrifter eller lade noget udgive ved dem uden med sin egen Retskrivning, og fordi Selskabernes Bestyrelse lige saa stædigt ikke vilde antage noget »med en saa sær Skrivemaade« (P. E. Müller)? Visselig er god Retskrivning en god Ting, og det er hæderligt at være nidkær i al sin Gerning, men vi tør dog sige, at dette gik for vidt, og vi tør sige det, fordi ingen Retskrivning (blot den i det hele er kendelig) kan forøge eller formindske Indholdets Værdi, som her fra bægge Sider burde været det afgørende. Saa synes Holbergs Opfattelse mig at stemme bedre med Sagens Natur. Han var i Praksis en højst skødesløs Ortograf, men hans Teori er fortrinlig, og hans »ortographiske Bemærkninger« fra 1726 hører til det bedste, der er skrevet om Emnet. Ikke blot formu-

lerer han gentagne Gange paa sin Vis Loven om Ordbilledets Konstans: »Det er jo smukt at iagttage Regularitet, naar man kand, og ikke uden Nød gøre Derivativa ukendelige fra deres Primitivis« etc., men etsteds tilføjer han efter at have udviklet, hvorfor man hellere bør skrive man end mand: »Ellers er jeg ikke saa ivrig udi denne Post, at jeg jo, om der udgik et Conclusum af et lærd Societet, at man hellere burde skrive mand, uden stor Modsigelse beqvemmede mig saa vel her som til adskilligt andet for at befordre Conformitet udi Orthographien«. Dette stemmer med Sagens Natur, fordi den rette Skrivemaade er den til enhver Tid almindeligt vedtagne (saa vidt der da findes en saadan), fordi Retskrivningen kun kan naa sit store Maal, den lette Kendelighed, ved at alle skrive ens.

Der er sikkert flere end jeg, som finder, at vi godt kunde undvære Reglernes w i Ord som Whist, Whig, etc., som maaske endogsaa helst skrev Centrum med s og gerne var fri for det dobbelte g efter lang Vokal, men hvis vi derved kunde opnaa en ensartet Retskrivning, hvem vilde saa ikke give efter paa disse og flere Punkter, naar det da ikke som ved ø—ö galdt om et virkeligt Brud paa Skriftlovene? Hvor stort et Gode en fast Retskrivning vilde være, det faar ikke blot en Forfatter at mærke hver Dag, men det føler enhver, der sætter Pen til Papiret; de nuværende Tilstande ere ulidelige og i Længden uholdbare; hvor hver enkelt skriver efter sit Hoved, er Begrebet Retskrivning slet og ret ophævet. Og værst er det for Skolen. Jeg har hidtil holdt det pædagogiske Hensyn ude, fordi jeg med v. d. Recke mener, at Retskrivningsreglerne ikke kan bestemmes efter det, der maatte være Børn lettest at lære; Ordenes Skrivemaade er nu engang en Hukommelsesbyrde, som enhver, der vil nyde godt af Skrift og Literatur, maa finde sig i at løfte. Men den, der har lært

Skrivemaaden, har saa ogsaa et berettiget Krav paa at se den benyttet, og en Forfatter bør betænke sig baade to og tre Gange, før han egenmægtigt ændrer det almindeligst vedtagne: hvor skal de unge og uøvede nogensinde kunne blive sikre i deres Læsen og Skriven, naar ikke een Forfatter staver som den anden; den samtidige Literatur vil jo netop være deres eet og alt. Og saa er der noget usømmeligt i at bevare det nuværende Anarki. Vi vilde ikke taale en offenlig Bygning, et Raadhus eller Hospital, som var vindt og skævt og i alle Stilarter, fordi Venstre og Højre, Liberale og Socialister havde bygget hver sin Fjerdedel, men ogsaa Retskrivningen er en offenlig Institution, og den er tilmed den Port, som enhver Fremmed, der vil stifte nøjere Bekendtskab med os, har at gaa ind ad. Naar der saa endelig bydes os et Forslag som *Reglernes*, der er praktisk, bygget paa vor Retskrivnings Natur og muligt at gennemføre, skulde vi saa ikke kunne opgive hver sine private Liebhaverier for, som Fader Holberg vil, at befordre Conformitet udi Orthographien?

Dette minder mig om et Ord af en af vore gode gamle Forfattere, en af dem, som jeg ikke kan være med til at stille udenfor vor »hele« Literatur, saalydende: »naar it Folck forryckis aff sin tilbørlige Laff oc Ordden, da giffuer det en ulystig klang fra sig, som huercken Gud eller it Christet hierte haffue lyst at høre paa, men naar alle stemmis udi en samdrectig Concordantz, da er det den sødiste leffuendis Musica, som kand glæde Menniskens Hierte«. Nu vel, om vi end ikke synes at kunne samles om noget som helst, hvortil der knytter sig store praktiske Interesser, saa tror jeg dog, vi kunde løse den Opgave at stave ens, og enes vi ikke om de nu foreliggende *Regler*, naar vil vi saa begynde?

LEHMANN & STAGE I KJØBENHAVN.

I Kommission hos os er udkommen:

Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse.

Bidrag til Bestemmelsen af den mytologiske Methode

af

H. S. Vodskov.

I. Bind. Rig-Veda og Edda.

1—2 Hefte. Pris 2 Kr.

Første Bind af dette Værk vil udkomme i omtrent 6 Hefter paa 5 à 6 Ark, som leveres Subskribenterne til den billige Pris af 1 Kr. pr. Hefte. Da andet Bind med dets Udsigt over vilde Folks Religioner maaske tillige vil faa Interesse for en noget anden Kreds end første og tredie Bind, vil hvert Bind blive solgt særskilt.

Af Pressens Udtalelser fremhæves:

Avisen. . . . Værket synes i mere end een Henseende at skulle blive af **banebrydende videnskabelig Betydning;** i det Mindste fremsætter det saa mange nye Synsmaader og Betragtninger paa Mythologiens, Ethnologiens og Arkæologiens Omraader og forsvarer dem med en Overbevisning og Veltalenhed, Skarpsindighed og Belæsthed, som absolut maa vække Opmærksomhed — om saa ogsaa mulig ikke alle dets Resultater skulle vinde blivende Anerkjendelse. Desuden er Emnet efter første Hefte at dømme gjennemgaaende **behandlet i en saa populair og almenfattelig Form, paa et saa let og livligt Sprog, at Enhver med almindelig Dannelse ikke blot vil kunne have Udbytte, men Fornøielse af Læsningen.** Og endelig er vel Hævdelsen af Eddasagnene som fælles nordiske og fælles germanske imod Nordmændenes og Englændernes Forsøg paa særlig at tilegne sig dem antagelig en saa national Bestræbelse, at Publikum forhaabentlig ogsaa af den Grund i rigeligt Maal vil holde Forf. skadesløs for Bekostningen af Værkets Udgivelse.

Dagbladet. . . . **Vi ønske at den foreliggende Bog i rigt Maal maa finde Venner blandt Læsere og Kjøbere.** Man kan være eller mulig først efterhaanden vorde saa uenig man vil i Forfatterens Resultater, sikkert er, at Ingen vil fortryde at faa mythologisk, ethnografisk, literaturhistorisk og æsthetisk Belæring af en Forfatter, der tænker saa originalt og skildrer saa varmt og levende som Vodskov.

Morgenbladet (Christiania) indleder og slutter et udførligt Resumé af Heftets Indhold med disse Ord: »**Et Værk, der uden Tvivl vil faa stor Betydning og give vore lærde Forskere nok at bestille,** er i disse Dage begyndt at udkomme i Kjøbenhavn . . . det kan med Sikkerhed vides, at vi her vil faa meget nyt og interessant at vide, medens de lærde Herrer vil finde nok at behandle. Vi har saaledes al Grund til at hilse det store Værk med Glæde, hvad det end skal frembære, omstøde, fremkalde.«

Subskription paa dette Værk modtages i alle Boglader, hvor det udkomne Dobbelthefte ligger til Gjennemsyn, samt hos Hovedkommissionærerne.

Lehmann & Stage,
Klareboderne 3.

Kjøbenhavn. I. Cohens Bogtrykkeri.